

#LİBERAL İKTİSADIN ANAYASA TASARIMINA BİR BAKIŞ VE ANAYASACILIK AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Meltem DİKMEN CANIKLIOĞLU*

Plân : GİRİŞ, **I.** İpa Tasarımına İlişkin Temel Kavramlar, **A.** Devletin Ekonomik Teorisi, **1.** Devletin Ekonomik Teorisinin Dayandığı Temel Varsayımlar, **2.** Devletin Ekonomik Teorisi ile Çizilen Devlet Modeli, **B.** Anayasaların Ekonomik Teorisi, **C.** Ekonomik Hukuk – Ekonomi Hukuku, **1.** Kavramlara İlişkin Sorunlar, **2.** İPA'nın Ekonomik Kamu Hukuku İçine Yerleştirilmesi, **II.** Bir Anayasa Tasarımı Olarak İPA, **A.** İPA'da Devletin Sınırlanma Nedenleri, **1.** Yozlaşmanın Kaynağı Olarak Demokrasiler, **2.** Bireysel Özgürlükler İçin Tehdit Kaynağı Olarak Çoğunluk İlkesi, **3.** Refah Devleti Kurumları ve Uygulamalarının Sistemi Bozan Etkileri, **B.** İPA'da Devletin Sınırlanma Yöntemleri, **1.** İPA'nın Dayandığı Anayasa Anlayışı, **2.** İPA İçin Öngörülen Anayasal Sınırlamalar, **a.** Siyasi İktidara Mali Kısıtlamalar Getiren Sınırlamalar, **b.** Gelir Dağılımının Anayasal Sınırları, **c.** Devlet Gücü Üzerine Konulabilecek Anayasal Sınırlamalar, **III.** Anayasacılık İlkeleri ve Anayasaların İşlevi Işığında İPA, **A.** Siyasi İktidarı Sınırlama Aracı Olarak İPA, **1.** Sınırlı Devlet Düşüncesinin Kaynağında Bir Kuram: Sözleşme, **2.** Siyasi İktidarı Sınırlama Yeterliliği Açısından İPA, **B.** Demokrasiyi Kurma ve Koruma Yeterliliği Açısından İPA, **C.** Anayasal Kurumların İşlevselliğini Sağlama Açısından İPA, **1.** Hükümet Sistemleri ve İPA, **2.** Yargı ve İPA, SONUÇ, KAYNAKÇA.

---

^H Hakem incelemesinden geçmiştir.

^{*} Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

GİRİŞ

Liberal iktisat düşüncesi çizgisinde, XX. Yüzyıl'ın son çeyreğinde A.B.D.'nde, Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat kuramı çerçevesinde geliştirilen bir anayasa modeli olan İktisat Politikası Anayasası; anayasa hukuku disiplini içinde, anayasacılık ilkeleri ve anayasaların işlevi açısından değerlendirilmeyi hak ediyor. Çünkü bu anayasa modeli, 1970'lerden itibaren dünyanın sürüklendiği ekonomik krize neden olarak gösterilen müdahaleci devlet anlayış ve uygulamalarına tepki çerçevesinde ortaya çıkan yeni arayışların bir ürünüdür ve anayasalarda birey-devlet ilişkilerinin nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda, XVIII. Yüzyıl'dan bu yana liberal düşünce çizgisinde geliştirilen kapsamlı bir anayasacılık anlayışının, ekonomik bakış açısıyla şekillendirilmiş bir parçasıdır¹.

Bilindiği gibi liberal kuramın anayasacılık anlayışının özünde, "sınırlı devlet" ilkesi vardır. Devleti, "üyelerinin birbirine hukuksal bağlarla bağlandığı hukuksal bir birlik" olarak tanımlayan Roma hukukçularından bu yana, Stoa felsefesinin de etkisiyle; "yöneticilerin halkı yönetmelerine karşılık, doğal hukukun da yöneticileri yönettiği (ya da yönetmesi gerektiği)" görüşünün bir sonucu olarak, yöneticilerin doğal hukuka uymaları gerektiği inancı, hukuk ve siyaset düşüncesine "hukuka bağlı yönetim" ilkesini kazandırmıştır². Thomas

¹ J. Buchanan, anayasal iktisatı; "piyasa ekonomisi kurallarının siyaset alanına genişletilmesi" olarak tanımlamıştır. Bkz. J. Buchanan; *Essays on the Political Economy*, University of Hawai Press, 1989, p. 20.

Anayasal İktisat, Kamu Tercihi kuramının eklentisidir. Kuramın öncüleri siyasal rejimleri analiz edebilecek potansiyele sahip oldukları iddiası ile alternatif anayasal düzenlemeler teklif etme yetki ve birikimini kendilerinde görürler. J. Buchanan bu nedenle 1970'lerde ve 1980'li yıllarda bir dizi anayasa değişikliği teklifinde bulunduğunu, denk bütçe, sınırlı vergi ya da harcama ve ayrıca temel parasal rejime ilişkin konularda etkili olduğunu belirtmiştir. Bkz. J. Buchanan; "Kamu Tercihi Yaklaşımı", çev. Mehmet Tosuner, içinde: *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat*, s. 35.

² A. Şenel; *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Teori Yay., Ankara 1986, s. 258.

Paine, "İnsan Hakları" adlı yapıtında yönetimi; "ulusal bir ortaklık" olarak tanımlamış ve "parçaları arasındaki düzenin, rastlantısal bir olayla bozulmayacak biçimde imar edilmiş olması için, hiçbir bireyin eline bozucu bir etki yapabilecek olağanüstü bir yetki verilmemesi ve hiç kimseye devlete yaptığı hizmetlerin tutarından daha fazla devlet parası ödenmemesi gerektiği"ni yazmıştır³. O'na göre; "esas sorun iktidara kimin geleceği değil, insanın haklarına sahip olup olmayacağı, evrensel bir uygarlığın gelişip gelişmeyeceği, çalışmasının meyvelerinden insanın mı yararlanacağı, yoksa yönetimlerin israfıyla mı tüketileceğidir"⁴ ve yine O'na göre cevabı aranacak soru şudur: "Politika ve kişisel çıkar o kadar iç içe geçmiştir ki, dünya sık sık aldatılmakta olduğundan siyaset adamlarına karşı kuşkuyla bakmak hakkına kim sahiptir?"⁵

Aydınlanmanın önemli düşünürlerinden J. Locke da 1690'da yayımlanan "Two Treatises of Civil Government" adlı yapıtında; keyfi iktidarın yerine anayasallaşmış iktidarı, mutlak hükümetin yerine de sınırlı hükümeti yerleştiren bir devlet teorisini savunur⁶. Walter Lipmann 1920'de yayımlanan "Public Opinion (Kamuoyu)" ve 1937'de yayımlanan "The Good Society (İyi Toplum)" yapıtlarında demokrasiyi "küçük ve basit topluluklara uygun bir yönetim" olarak görmüş ve şöyle eleştirmiştir: "yurttaşların çoğunun sahip olduğu bilgi, karmaşık çağda devletin başarıyla yönetilmesine hiçbir biçimde uygun olmayan bir bilgidir. Bu bilgide basmakalıp düşüncelerden öte bir şey yoktur. İdeal toplum "egemen ama yetersiz halk" ya da "keyfi iradelerini zorla dayatan zorbalı" tarafından yönetilen bir toplum olmayacaktır. Halkın rolünün daha çok rızasını bildirmekle sınırlandırıldığı, yöneticilerin erkinin gelenekten

³ T. Paine; İnsan Hakları, Çev. Hüseyin Sarıca, Belge Yay., Ankara 1985, s. 242.

⁴ T. Paine, age, s. 261.

⁵ T. Paine, age, s. 263.

⁶ J. Locke; Second Treatise of Civil Government, Chap. 2, Sec. 14, p. 124'den aktaran: L. Lipson; Politika biliminin Temel Sorunları, çev. Tunçer Karamustafaoglu, 2. bası, Ankara 1978, s. 209.

çıkan ya da bir anayasada saptanan temel yasayla belirlendiği yetkileri sınırlı bir hükümete sahip bir toplum olacaktır.”⁷

Liberal iktisadın anayasa projesi olarak tanımlayabileceğimiz “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat” kuramı içinde, “iktisat politikası anayasası” olarak isimlendirilen bu anayasa modelinin nasıl bir içerikle savunulduğunun ipuçlarını, bu kısa alıntılarla yakalayabiliyoruz. Benzer nitelikli bütün bu düşünceler, ortak bir duyguda birleşiyor: Sınırsız yetkilerle donatılmış kurumların, zaman içinde bireysel alanlara doğru genişlemesinin yol açacağı hak ve özgürlük ihlallerinden korunma telaşı. Sınırlı devlet inancı, keyfi kullanılma ihtimali yüksek olan yetkilerin kaynağı olarak görülen anayasalarda, bu sınırların çizilmesi sorununu da tartışmaya açıyor. Raymond Aron, “anayasallık” tanımından hareketle bu sınırları şöyle koyar: “İktidara gelmek için organize edilen rekabet ve bu rekabetin kesin kurallara bağlılığı anayasallıktır. Anayasallığın daha önemli bir şekli, hükümet kararlarının kurallara tâbi oluşudur. Anayasaya dayanan devlet, kişilerle olan ilişkilerinde hem hâkim hem de karşı taraf değildir.”⁸ Liberal düşüncenin demokrasiyle ezeli kavgası, iktisat politikası anayasası ekseninde başlayan tartışmalarla alevlenmiştir.,

“Keyfi yönetimlerin kontrolsüzce hüküm sürebildiği yozlaşmış bir ortam” olarak nitelendirilen⁹ çağdaş demokrasilerin; “siyasi partiler demokrasisi,” “baskı grupları demokrasisi” gibi yeni kavramlarla nitelenmesine neden olan parti içi oligarşik yapıların ve popülist

⁷ Aktaran: E. Mc Null Burns; Çağdaş Siyasal Düşünceler, s. 33.

⁸ Raymond Aron; Demokrasi ve Totalitarizm, çev. Vahdi Hatay, İstanbul 1976, s. 342-343.

⁹ Demokrasinin bu şekilde olumsuz tanımlanışı için Bkz. J. Buchanan; “Constitutional Constraints on Governmental Taxing Power”, ORDO, vol.30, Stutgard, New York 1979, p. 357, Edward R. Tufte; “Political Control of the Economy, Princeton University Press, Princeton 1978, p. 17, S. E. Finer; “Liberal Demokratik Devlet”, içinde: Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Der. Kemali Saybaşı, Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985, s. 73.

politikalarca güdüldüğünü ileri süren çağdaş liberallerin anayasalardan beklediği; bu yozlaşmış iktidar ilişkileri ve popülist politikalarla kamu kaynaklarının yağmalanmasını önleyecek sıkı bir mâli disiplin getiren ve bu yolla birey hak ve özgürlüklerini koruyan bir içerik taşımaları ve bunu uygulanabilir kılacak kurum ve kural setleriyle donatılmış olarak hazırlanmalarındır.

Bu çalışmada, “demokrasiyi anayasa ile kuşatmak” olarak da nitelendirebileceğimiz bir düşünce seferberliğinin klasik liberal kaynaklarına sık sık gitmemiz, demokrasiye ait sorunların, dün ve bugün, aynı nedenlerden ve giderek zenginleşen kurumlar pratiği nedeniyle daha da ağırlaşarak sürüyor olduğunu ortaya koyabilmek içindir. İktisat politikası anayasası modelini benimseyenler için bu sorunların çözüm yeri, demokrasinin özgün süreçleri değil, “demokrasinin işleyişini denetim altına alacak bir anayasa” olarak düşünülmüştür. Bu düşünce dahi, klasik liberal kuramın öncülerinin ortaya koydukları görüşlere dayanır. Örneğin T. Paine, anayasanın yönetim için bir sınır oluşturma niteliğini şöyle savunuyor: *“Anayasa bir yönetimin değil, bir yönetimi kuran halkın tasarrufudur. Anayasasız bir yönetim, halksız bir iktidardır. Yönetimlerin anayasanın oluşturulması veya değiştirilmesinin yöntem ve ilkelerine ilişkin tartışmalarda kendilerini bir taraf olarak ortaya koymaya hiçbir hakları yoktur. Anayasalar ve bundan kaynaklanan yönetimler, bu yetkileri kullanan kişilerin çıkarı için oluşturulmamıştır. Bütün bu sorunlarda karar ve uygulama hakkı para verenlerdedir, alanlarda değil.”*¹⁰

Paine, anayasanın iki yönü üzerinde durur: *“Bir yönetim oluşturması ve ona yetki vermesi; bu biçimde verilen yetkileri düzenlemesi ve sınırlaması. Seçilen insanlar, sonradan parlamento gibi sınırsız yetkilere sahip olurlarsa, yönetimin bir bölümünün böyle seçimle oluşması onu “despotizm” olmaktan çıkarmaz.”*¹¹.

¹⁰ T. Paine; İnsan Hakları, s. 223.

¹¹ T. Paine, age, s. 223.

Klasik liberal düşüncenin çağımızdaki en güçlü temsilcisi olan F. Hayek'in "Liberal Bir Devletin Anayasası" başlığı ile dilimize çevrilen makalesinde, kendi anayasacılık anlayışına temel aldığı demokrasi görüşü de şöyledir: "Demokrasi çoğunluğun iradesini yansıtan bir yönetim anlayışıysa, çoğunluğun gücünü sınırlayacak bir yönetim kuralının da konulması gerekir. Sınırlı bir hükümet sistemini tanımlamak için "demarşi" deyimini uygundur. Bu deyim; "halkın kaba güce sahip sayılmadığı, fakat gütübirlik kararnamelele değil, ilân edilip halkın bilgisine sunulmuş sürekli yasalarla yönetildiği bir hükümet sistemini ifade eder."¹² Yine O'na göre, liberal anayasacılığın bireysel özgürlüğü korumadaki en önemli aracı "kuvvetler ayrılığı" ilkesidir. Bunun arkasında yatan fikir, ancak yasama organının kabul edeceği yasalarla devletin cebir kullanma yetkisinin meşruiyet kazanacağıdır. Yasanın öz niteliğinden bağımsız olarak, belli bir organın yetkisi dahilinde çıkarılacak bir kural olması, yetkinin bu organa ait olacağı ve organın yetkisinin de bu faaliyetle sınırlı olacağı anlamında bir sınırlamayı içerir.¹³

Anayasal İktisat kuramının çağdaş demokrasinin kurumlarına eleştiri ve alternatif öneriler demeti içinde, "yürütmenin yasa hükümünde kararname çıkarma yetkisinin kaldırılması ve yasaların parlamento tarafından çıkarılması" önerisi de yer almaktadır. Bu öneri, Hayek'in de temsilcisi olduğu liberal düşünce okulunun, bireysel özgürlüklerin garantisini güçlü parlamentolar ve yetki ve görev sınırları iyi çizilmiş, "kuvvetler ayrılığı" ilkesine göre biçimlenmiş bir devlet yapısında gören temel anlayışı yansıtır.

İktisat politikası anayasasının dayandığı temel düşünce, anayasaların bireysel özgürlükleri koruyan, geliştiren fakat asla keyfilik, belirsizlik, öngörülemezlik gibi risklerle bireyi karşı karşıya bırak-

¹² Friedrich A. Hayek; "Liberal Bir Devletin Anayasası", çev. Mustafa Erdoğan, İçinde: Sosyal-Siyasal Teori, der. Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s. 136.

¹³ F. A. Hayek, agm, s. 136 vd.

mayan, meşru gücün meşru usullerle yaptığı bir üstün hukuk belgesi olmasıdır. Çağımızda bu anayasa modelinin ortaya çıkmasının arkasındaki nedenlere baktığımızda; XX. Yüzyıl'ın ilk yarısındaki çağdaş demokrasilerdeki yozlaşmışlık yakınmalarının günümüzde aynen tekrarlandığını ve liberal felsefeye uygun olarak üretilen çözümlerin, aşağı yukarı benzer olduğunu söyleyebiliriz. Anayasanın temel sorunu olan birey-devlet ilişkilerini düzenlemede, siyasetin yanına ekonomi de eklenmiş; ekonomik faaliyetin, bireysel özgürlükleri korumak ve genişletmek adına devletle mesafesini belirlemek için, anayasalarda siyasi iktidarın ekonomik alandaki yetkilerinin kısıtlanması ve ekonomik faaliyetin nitelik, yetki ve görev çerçevesinin yeniden tanımlanması istenmiştir. Bu anayasa tasarımı oluşturulurken sorunlar, ekonomik alanda devlet-birey ilişkilerinin demokratik rejimlerdeki aksayan pratiğinden derlenmekte, çözüm önerileri ise, klasik liberalizmin kurumları çerçevesinde beliren sınırlı devlet formülü etrafında aranmaktadır. Bu nedenle iktisat politikası anayasasının düşünsel köklerinden söz ederken, liberal ideolojiye içerik kazandıran felsefi, siyasal ve hukuksal düşüncenin ekonomik alandaki uzantısı olarak tanımlayabileceğimiz liberal iktisadın kavramlarını da hatırlamamız gerekiyor. Çalışmaya seçtiğimiz başlığı da bu nedenle tercih ettik.

Çalışmamızın konusu olan ve “iktisat politikası anayasası olarak” isimlendirilen anayasa modeli için, yazı içinde kısaltılmış “İPA” ibaresini kullanacağız.

I. İPA TASARIMINA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

İPA tasarımı, bir iktisat kuramı olarak tanıtılan “Anayasal İktisat” içinde geliştirilmiştir. Bu modeli anlamak için, iktisadın analiz yöntemlerini devlete, politikaya, anayasaya ve siyasal süreci yönlendiren diğer tüm kurumlara uyguladığımızda, anayasacılık hakkındaki bilgilerimizi Anayasa Hukukunun klasik kavramları ve ilkeleri dışında, iktisat biliminden ödünç alacağımız kavram ve ilkelerin de katkısıyla yeniden gözden geçirmemiz gerekiyor.

A. DEVLETİN EKONOMİK TEORİSİ

Bu deyim, devleti iktisat biliminin bakış açısıyla açıklayan görüşleri ifade etmek için kullanılır. Teorinin metodolojik anlamda bireyci olması ve devleti, piyasa yoluyla karşılanamayan mal ve hizmetleri üretmenin bir aracı olarak tanımlamasıyla İPA modeline doğrudan kaynaklık ettiğini söylemeliyiz. Bu görüşün arkasında yatan temel düşünce, kaynakların etkin ve optimal tahsisinin ancak piyasa ortamında ve bireyler arasındaki serbest mübadele yoluyla sağlanabileceğidir¹⁴.

Bireylerin kendi çıkarlarını azamileştirmelerine imkân veren ve tüketici tercihlerini yansıtan bir yöntem olan adem-i merkeziyetçi piyasa sistemi devletin ekonomik teorisi içinde merkez kavramdır. Bu sistemde piyasa, bütün mübadele türlerinin sergilenmesine olanak sağlamak suretiyle bireylerin yararlarını en üst düzeyde gerçekleştirdiği için etkindir. Bu sürece siyasi olarak müdahale edilmesi kendiliğinden oluşacak doğal dengeleri bozmak suretiyle etkinliği ortadan kaldırılabileceği için istenmeyen bir durumdur.

Devletin ekonomik teorisi, politika-ekonomi ilişkilerinde genellikle doğruluğu kabul edilen bazı konularda da aykırı bir bakış sunmaktadır. Örneğin, politik gücün ve onu temsil eden parlamento ile, yönetime, kararlarında ve uygulamada yardımcı olan bürokrasinin adil, erdemli, bilgili ve sağlam bir görev anlayışına ve sorumluluk duygusuna sahip, moral ve etik kodlara saygılı olduğu yolundaki genel kanı kabul edilemez. İPA tasarımının sahibi Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Kuramı, devletin ekonomik teorisi içinde öncelikle

¹⁴ Bkz. Mustafa Erdoğan; Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 97, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s. 35.

“Etkinlik”, mevcut bir olanağın en yararlı şekilde kullanılması olarak tanımlanmıştır. “optimalite”nin ise tercih sorunu ile sıkı sıkıya ilişkili bir kavram olduğu ve “optimal” sözcüğünün “istenilen ve belirlenen hedeflere ulaşılmış” anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bkz. Vural Savaş; Piyasa Ekonomisi ve Devlet, Beta Yay., 2. bası, İstanbul 1987, s. 26.

bu varsayımın doğru olmadığı, kamu görevlilerinin de tıpkı diğer bireyler gibi kişisel faydaları için çalışan kişiler oldukları ve bu nedenle sınırlandırılmaları gerektiği tezini “politikanın ekonomik analizi” yöntemi ile ve yoğunlukla işlemiştir¹⁵.

1. Devletin Ekonomik Teorisinin Dayandığı Temel Varsayımlar

Kişisel çıkarın maksimize edilmesi amacına odaklanmış bir piyasa kurgusu, bireycilik, özel mülkiyet, rasyonellik, tam rekabet, görünmeyen el ve en iyinin yaşaması ilkesi gibi bazı varsayımlara dayanır. İPA, bireysel özgürlüklerin sağlanması ve korunması için en elverişli ortam olarak gösterilen piyasa sisteminin anayasal güvenceye kavuşturulması yolundaki arayışların ürünü olduğundan, bu varsayımların kavramsal içeriklerinin iyi tanımlanmış olması gerekir.

Bireycilik, bireyi toplumun temeli kabul eden bir görüştür. Bu görüşe göre toplum, bireylerin toplamından ibaret olup, herhangi bir toplumsal eylem ancak toplumu oluşturan bireyler, özgür iradeleleriyle böyle bir eylemde bulunmayı isterlerse ortaya çıkabilir. Eşitlik ve adalet gibi kavramlar birer ahlâki sorundur ve eğer toplumu oluşturan bireyler tarafından benimsenirse ortaya çıkarlar. Öte yandan bireylerin kazandıklarını elde tutma hakları vardır, Bu hak öylesine mutlak bir haktır ki, hiçbir dışsal otorite vergi toplama yoluyla da olsa bu hakkı kısıtlayamaz¹⁶. Hayek için bireycilik; “toplumsal kurumların niteliği, gelişimi ve işlevi özgür bireylerin önceden kararlaştırılamayan ve planlanamayan davranışlarıyla belirlenir.” anlayışından kaynaklanan bir “düzenleyici, denetleyici ve yönetici düşüncüyü reddedmiştir.” Hayek; “Ferdî hareketlerin ortak etkilerini incelersek, insanlığın başarılarının temelini teşkil eden kurumların çoğunun bir düzenleyici ya da yönetici düşünce olmaksızın doğduğunu ve işlediğini keşfederiz. Yani uluslar, insanlığın önceden tasarlamadığı fakat insan davranışlarının

¹⁵ Ahmet Kılıçbay; Politika ve Ekonomi, TİB Kültür Yay., s. 54.

¹⁶ V. Savaş; Piyasa Ekonomisi ve Devlet, s. 46.

sonucu olarak ortaya çıkmış kurumlara sahip olurlar" der¹⁷. Locke ise, "toplumdaki bütün hakların ve yükümlülüklerin kaynağının insan olduğu" yolundaki bir anlayıştan bireyciliğe uzanır. Locke, doğal durumdan devlete geçişi açıklarken geliştirdiği bu düşüncede; özgür ve tüm haklara sahip olan bireylerin kendi istekleriyle ve hak ve özgürlüklerin barış içinde korunması ve sürdürülmesi için devleti kurduklarını belirtir. Bunun içindir ki devlet ve toplum, kendine özgü hakları olmayan, kendini yaratan bireyin kölesi ve hizmetçisi olmak durumundaki siyasal kuruluşlardır¹⁸.

Bu görüşün İPA'nın merkez kavramı olan piyasa sistemi için esas alınması gereken tarafı, bireyin ekonomik alanda kendi girişimleri ile ve başkalarına zarar vermeden yarattığı sonuçları değiştirmeye ve yargılamaya devletin hakkının olmamasıdır.

Rasyonalizm, tüm ekonomik ve sosyal birimlerin akılcı davrandığı görüşüdür. Bir başka deyişle bireyler ister üretici, ister tüketici olsunlar kendileri ile ilgili kararları alırken mevcut bütün bilgileri ve kendi tercihlerini değerlendirir ve kişisel çıkarlarını en iyi şekilde koruyacak kararları alırlar. Bu tezin gerisinde bireylerin bencil oldukları ve bencil davrandıkları varsayımı yatar. Serbest piyasa anlayışı bireylerin bu bencil davranışlarının aynı zamanda rasyonel olduğunu savunur.

Tam rekabet koşullarının varlığının, yukarıdaki koşullarla birleştiğinde piyasa toplumu açısından önemli sonuçlar yaratacağı savunulur. "çok sayıdaki alıcı ve satıcı kişisel çıkarları peşinde koşarken, bütün toplumun yararına da hizmet ederler. Böyle bir hizmet, bireyler tarafından ne önceden tasarlanır ne de bir otorite tarafından zorla yaptırılır. Aksine tam rekabet ortamında bireyler özgür biçimde

¹⁷ F.A. Hayek; "Individualism and Economic Order" in: Free Market Economics, A Critical Appraisal, Ed. A. Schotter, St. Martin's Press, New York 1985, p. 6.

¹⁸ J. Locke; "Two Essays on Government", in: Free Market Economics, A Critical Appraisal, p. 7.

aldıkları kararların diğer bireyler üzerinde ne gibi bir etki yapacağı ile hiç ilgilenmezler. Ancak kendi çıkarlarını korurken, toplumsal çıkarların da en iyi şekilde korunup geliştirilmesine neden olurlar.”¹⁹ Klasik iktisat teorisinin bu temel varsayımı A. Smith’e dayanıyor. O’na göre de “her fert kendi sermayesini en yüksek üretimi sağlayacak şekilde kullanmaya özen gösterir. Böyle davranırken ne toplum çıkarını gözetmeyi amaçlar ve ne de bu amaca ne ölçüde hizmet ettiğini bilir. O sadece kendi güvenliği ve kendi kazancı ile ilgilidir. Bu amaca ulaşırken, görünmeyen bir el tarafından aklından geçirmediği bir amaca da hizmet etmeye yöneltilir. Kendi çıkarına hizmet ederken toplumun çıkarına da katkıda bulunur ve farkında olmadan çoğu kez, böyle bir katkıyı amaçlamış olsaydı yapacağı katkıdan daha fazla olur.”²⁰

Kişisel çıkar dürtüsünün liberal iktisat kuramı içinde bu denli keskin bir şekilde vurgulanması, bu kuramın düşünsel uzantısı olan İPA’da kamu çıkarı anlayışına tamamen yabancı hatta bu anlayışı açıkça reddeden bir etki yaratmıştır. Kamusal çıkar, genellikle kamusal politikaların itici gücü olarak tanımlanır. Demokratik rejimlerde kamusal çıkarın takipçileri, kamusal politika belirlemekle yetkili ve görevli olan ve halkoyu ile seçilen temsilciler ve onların oluşturduğu hükümetlerdir. Seçimle işbaşına gelen siyasi organlar, bütün ulusun çıkarına hizmet ettiklerini ve kendilerini ulusal veya toplumsal refaha adadıklarını iddia ederler. Bu iddialar bir ölçüde yerindedir, çünkü politikacılar belli bir mal veya hizmetin temini için karar verdiklerinde kendi seçmenlerinin kişisel çıkarları için karar aldıklarını söyleyemezler. Çünkü temin edilen mal ve hizmetler bölünmez nitelikte olduğu için sadece belirli bireysel tercihlerin karşılanması istense de mümkün olamaz. Öte yandan politikacılar kendi çıkarları için çalıştıklarını da söyleyemezler. Çünkü böyle bir iddia politikanın oyun kurallarına uymaz. Bu nedenledir ki politi-

¹⁹ V. Savaş; Piyasa Ekonomisi ve Devlet, s. 50.

²⁰ Adam Smith; The Wealth of Nations, Liberty Classics, Indianapolis 1981, p. 423.

kacılar faaliyetlerini haklı göstermek için “kamu çıkarı” gibi çok genel bir kavrama sığınmak zorundadırlar.²¹ Kamu Tercih ve Anayasal İktisat kuramının da çıkış noktasını oluşturan bu inanış, “kamusal çıkar” kavramı içinde çoğu defa sadece seçmenin değil, seçilecek olan politikacının ve onu destekleyen çıkar çevrelerinin de menfaatlerinin gizli olduğunu ileri sürer. “Çünkü siyasi iktidarı elinde bulunduran ve alınacak kararlar üzerinde etkili olabilecek olanlar, hiçbir zaman kendi çıkarlarını göz ardı edemedikleri halde, daima sadece toplumsal çıkarlar için çalıştıklarını öne sürerler. Politikacılar için önemli olan tekrar seçilmektir ve seçmenlerinden bu şansı elde etmeye yarayacak kararların alınmasına çaba gösterirler. Çıkar grupları ise, toplumdaki siyasi güçlerini ve etkinliklerini genişletmek, bu yoldan da kendi gruplarının çıkarlarını korumak gayreti içindedirler. Bu nedenle kamusal çıkarı kişisel çıkarlardan soyutlamak mümkün olamamaktadır²².

“En iyinin yaşaması” ilkesi veya “doğal ayıklama” veya “Sosyal Darwinizm”... Bu anayasa modeline kaynaklık eden piyasa ekonomisi anlayışının temel özellikleri içinde en çok tartışılan ilke budur. Herkesin rasyonel davranıp kendi çıkarını koruduğu ve davranışlarının başkasını nasıl etkilediğine hiç aldırmadığı bir ortamda, ancak bu ortama uyabilmiş, bu şekilde davranmayı başarmış olanlar yaşayabilir. Kendi çıkarını gereği gibi koruyamayan ve başkalarını da düşünmek gibi bir hata işleyen ayakta kalması söz konusu olamaz.

2. Devletin Ekonomik Teorisi İle Çizilen Devlet Modeli

İPA modelini kavramak için, bu kuram ile devletin işleyişi konusunda belirlenen genel anlayışı ortaya koymak gerekiyor.

Bu devlet, toplumun ve yurttaşının refahından sorumlu değildir. Refah devleti, sosyal devlet, hayırhah devlet, hangisini kullanırsak

²¹ Bkz. D.G. Hartle; Public Policy Decision Making and Regulation, The Institution for Research on Public Policy, Kanada 1979, s. 213-214.

²² V. Savaş; Piyasa Ekonomisi ve Devlet, s. 120 vd.

kullanılm, çağdaş anayasaların “insan onuruna yaraşır asgari bir yaşam düzeyinde” yaşamasını taahhüt ettiğı bir devlet anlayışı, İPA modelinin esin kaynağı değildir. Sosyal devlet anlayışı, çağdaş iktisat politikalarına da yön vererek kararlarını sadece halktan aldıkları temsil yetkisine dayanarak değil, temel ahlâkî normlara da dayandırıarak alacakları inancıyla, devlete izafe edilen görev ve sorumlulukları politikacı ve bürokratlara yüklemiştir. Anayasal İktisat’ın belirlediğı ekonomik modelde ise bireycilik ilkesi gereğı, siyasi iktidarı ellerine geçiren politikacılar ile bürokratların, yaşamlarının diğer alanlarında olduğu gibi siyasi iktidarı kullanırken de kişisel çıkarlarını ön planda tutacakları kabul edilir.

Bu devlet, “yöneten bir varlık” olarak kabul edilir. Ancak “seçmen tercihleri ile sınırlama”, bu devlet modeli için yeterli sayılmaz. Çünkü “seçmenin siyasi kararları yönlendireceğı ve siyasi mekanizmanın, seçmenlerin istekleri doğrultusunda sonuçlar yaratılmasını sağlayacağı” yolundaki genel kanı, politikacılar ve partiler arasındaki siyasi rekabet, belli dönemlerde tekrarlanan seçimler aracılığı ile siyasi sonuçların belli bir marj içinde birbirine benzesine nedeniyle zayıfladığından geçerliğini yitirmiştir.²³ Kişisel çıkarlara öncelik veren rasyonel bireylerin haklarının ve özgürlüklerinin korunması, devletin ayrıca anayasal sınırlamalara tâbi tutulması ile mümkündür. Etkin sınırlamalar olmadığı takdirde devletin tekelci bir davranış kalıbını benimseme eğiliminde olduğunu savunan bu kuram için İPA, devleti sınırlamanın yol ve yöntemlerinin bütünüdür²⁴.

B. ANAYASALARIN EKONOMİK TEORİSİ

Anayasal İktisat kuramının temelinde “siyasal anayasaların ekonomik teorisi” yer alır. Anayasa, klasik anlamıyla devletin statüsünü

²³ Bkz. V. Savaş; *Politik İktisat*, Beta Yayınevi, İstanbul 1986, s. 137-140.

²⁴ J. Buchanan; “Market Failure and Political Failure”, in: *Explorations into Constitutional Economics*, ed. J. Buchanan, College Station: Texas A-M University Press 1989, pp.418-429 (s. 418).

belirleyen bir hukuki belge iken, siyasi anlamda bireyi siyasal iktidara karşı koruyan ve siyasi iktidarı sınırlayan bir belgedir. Kamu Tercih ve Anayasal İktisat kuramı, sistemin temel konusunu teşkil eden ve politik düzenin yanlışlarına kaynaklık eden devleti, bir kurum olarak yetki ve görevleriyle tartışmaya açar. Devletin ve devleti yönetenlerin meşruluğunun kaynakları nedir veya meşruluğu nasıl ve nereden kazanmaktadır? Bir takım kişiler, diğerlerini yönetmek hakkını nereden almaktadırlar?

Devletsiz ve yasadışı bir toplumdaki bireylerin yaşamını, tek başına yoksul, kötü, hayvani ve kısa olarak tanımlayan Hobbesian bakış açısı, yaşamı, mülkiyeti ve düzeni garanti eden bir devletle birey arasında yapılacak bir anlaşmaya elbette büyük bir değer atfedecektir. Ancak toplumsal sözleşme kuramının başka bazı sözcüleri Hobbes'un çizdiği kadar karamsar bir tablodan konuya girmiyorlar. Örneğin Locke ve Rousseau'ya göre doğal yaşamda insan hiç de o kadar kötü koşullarda yaşamamaktadır. Tek beklentisi barış ve güveni sağlayacak bir siyasal düzendir. Böyle bir düzene geçişte ise devlete aktaracağı hiçbir hak ve özgürlük yoktur. Hepsi bireyin doğumla kazandığı değerlerdir; devletin görevi bunları korumak ve savunmaktır, anayasalar da devletin bu sınırlarını saptamak için yapılırlar. Bu nedenle de hakları, özgürlükleri ve yönetimin görev-yetki sınırlarını anayasal olarak belirleyecek olan; bireylerin uzlaşmış iradeleridir. Toplumsal yaşamı ilgilendiren tüm konuların bireysel tercihler temelinde ve bireysel kararlarla şekillenmesi gerektiği düşüncesi, kolektif olarak organize edilecek faaliyetlerde bireyin rolünün ne olacağı sorusunu gündeme getirmiştir. G. Sartori'nin "demokrasinin karar verme teorisi" başlığı altında incelediği konunun Kamu Tercih kuramı içinde benzer biçimde ele alındığını görüyoruz²⁵.

²⁵ Bkz. G. Sartori; *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, s. 232 vd. ve Bkz. J. Buchanan-G. Tullock; *The Calculus of Consent-Logical Foundations of Constitutional Democracy*, The University of Michigan Press, Michigan 1965, second ed., Chapter 6, pp. 63-85.

Sartori, dört tür karardan söz ediyor: Her bireyin kendisi için aldığı kararlar (bireysel kararlar), bireylerin yüz yüze birbirlerini etkileyerek somut bir grup içinde aldığı kararlar (grup kararları), geniş bir topluluk içinde alınan ortak kararlar ve nihayet bir topluluğa uygulanan ve bir topluluk üzerinde uygulanan sosyal tercihlerin ifadesi olan ortaklaştırılmış kararlar. Bireysel kararlar, grup kararları ve ortak kararlar bir özneyi, yani kararları veren kimse ya da kimseleri anlatırken, ortaklaştırılmış kararlar onların tek kişi veya birçok kişi tarafından verilip verilmediğine bakılmaksızın sonuçları itibarıyla bir topluluğa uygulanan kararlardır. Burada belirleyici ölçüt artık kararı veren kimse değil, kararların alanı ve amacıdır. Kararı kim verirse versin karar herkes için verilmiştir.²⁶ Buchanan, ortaklaştırılmış kararların bireysel tercihleri yansıtan ve bireylerin uzlaştıkları kararlar olması gerektiği üzerinde durarak, buradan “*anayasaların genelleştirilmiş bir ekonomik teorisi*”ni oluşturur. O’na göre²⁷; kolektif faaliyetin bireye yükleyeceği maliyet, kolektif kararların alınma şekliyle doğrudan ilgilidir. Bundan dolayı karar yapım kuralları arasındaki tercih, organizasyonun metodu hakkındaki tercihten bağımsız değildir. Kolektif faaliyetin yapılmasına aracı olan kurumsal yapı da anayasa olduğuna göre, anayasal kuralların nasıl oluşturulacağı hakkında saptanacak yöntem, bireyin, tâbi olacağı kurallar üzerindeki tercihinin etkinliğini de belirleyecektir. Buchanan, herhangi bir bireyin kolektif faaliyet sipariş edebileceği karar yapım kuralının anayasanın ekonomik analizinde bir uç durum olduğunu ve gerçek dünyaya tam anlamıyla uyum sağlamadığını; fakat hangi kural olursa olsun, yasama organları kamusal hizmetlerde “ihtiyaçlar” kriterine bağlı olarak halkın taleplerine cevap verdiğinde bunun sonuçlarının bu uç kural altındaki sonuçlara yakın olduğunu belirtir²⁸. Sartori bunu “halk dengeli dağılım (demo-distribution)” kavramı ile açıklamaktadır. O’na göre de demokrasiler açısından

²⁶ G. Sartori; age, s. 232.

²⁷ Buchanan-Tullock; *The Calculus of Consent-Logicial...*, p. 65 vd.

²⁸ Buchanan-Tullock, agm, p. 66.

önemli olan iktidarın paylaşılması -halka daha çok iktidar verilmesi değil, iktidarın nimetleridir. Halka daha eşit yararlar sağlamak veya mahrûmiyetlerdeki eşitsizliği azaltmaktır. Gerçekte “iktidar kimindir” konusundan çok, ücretler ve ödeneklerle yani iktidar kararlarının sonuçlarıyla, kimin ne aldığıyla ilgilenilmektedir. Demokrasiler hem konunun uzmanları hem de halklar tarafından böyle algılanmaktadır. Genellikle halk yönetimi veya halk egemenliği kavramları, halkın istek ve ihtiyaçlarının karşılanması olarak anlaşılmaktadır²⁹ Sonuçta hem “anayasanın ekonomik teorisi” hem de “demokrasinin karar verme teorisi”, halkın istek ve ihtiyaçları karşılandığı ölçüde, tâbi olunan kuralların yapımında bireysel karar alıcının rolü ile, diğer karar alma yöntemleri arasında pek bir fark olmadığı noktasında birleşmektedir. Oysa Kamu Tercih ve Anayasal İktisat, kararların oluşumunda bireysel tercihlerin dikkate alınması, kolektivitinin yönü ve içeriğinin bireysel kararlarla saptanması ve kararların mümkün olduğunca oybirliği ile alınması üzerinde önemle durmaktadır. Bunu şöyle açıklamak mümkündür: Kamu Tercih, politikanın iktisadi analizidir. Böyle olunca politik süreci yönlendiren bütün kurum ve kurallar ve doğaldır ki karar yapım usulleri “maliyet” ölçütü esas alınarak değerlendirilir. Kararları veren organların maliyetleri olduğu ve kararları kabul eden topluluğun ise risklerle karşı karşıya bulunduğu Sartori tarafından da kabul edilmiştir³⁰. Kolektif bir faaliyet söz konusu olduğunda herhangi bir kişinin de karar oluşumuna katılmasının bazı maliyetler doğuracağı öngörülür. Alınan kararlar üzerinde anlaşması gereken grubun sayısal büyüklüğü arttıkça, maliyetler artan oranda yükselecektir. Oybirliğine yaklaşırlarken beklenen karar-yapım maliyetlerinin ciddi biçimde artacağı muhakkaktır. Ancak oybirliği, her bir seçmeni anlaşmanın temel bir parçası kıldığından en kapsamlı bir karar oluşturma usulüdür. Bu

²⁹ G. Sartori; age, s. 254.

³⁰ J. Buchanan-G. Tullock; “Anayasaların Genelleştirilmiş Bir Ekonomik Teorisi”, Çev. Kemal Çelebi, içinde: Kamu Tercih ve Anayasal İktisat, s. 318-345 (s. 323). Bkz. G. Sartori, age, s. 236.

durumda her bir seçmen, temelinde rızası bulunan anlaşmanın tüm faydalarını elde etmeye çalışacaktır.

Anayasal tercih yapılacağında tam olarak rasyonel davranacak olan birey, belli bir faaliyet içinde kendisine yüklenen ve şikâyetçi olduğu maliyetlerin bugünkü değerini minimize edecek bir karar yapım kuralını tercih etmeye çalışacaktır. Anayasal bir düzende bireyin, diğer bireylerin faaliyetleri sonucu kendisine ek maliyetler yüklenmemesini sağlayabileceği tek araç, kamusal ve özel tüm kararlarda tam olarak uygulanacak oybirliği kuralıdır.³¹

Sonuçta anayasanın ekonomik teorisi, bireylerin kolektif faaliyetlerin maliyetlerinden kurtulmak amacı ile, anayasa yapım sürecine mutlak biçimde katılması gereğinde yoğunlaşıyor. Tek önemli olan, hangi yöntemle olursa olsun alınan kararların toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacına yönelik olması değil, tâbi olunacak anayasal kuralların ve bu kurallar altında alınan kararların bireye toplumsal yarar, kamu iyiliği için dahi olsa diğer bireyler lehine ek maliyet yüklememesidir³².

Anayasal kuralların oluşumunda uzlaşmış bireysel tercihleri arayan anayasanın ekonomik analizinin çıkarımları ise şunlardır:

- Analiz, bir anayasaya sahip olmanın rasyonel olduğunu ortaya koymaktadır.

- Tek bir karar yapım kuralı ileri sürmek uygun ve faydalı görünmemektedir. Sadece oybirliği kuralının, bireyin kendisini diğer bireylerin özel veya kolektif faaliyetlerinin sebep olabileceği dışsal zararlardan koruyabileceği kabul edilmekle birlikte, bu kuraldan bir kez uzaklaşıldığında diğer tüm karar alma kurallarını birbirinden kesin bir şekilde ayırt edebilecek kriterler neredeyse yoktur.

- Anlaşmaya varmak için gereken grubun oranı ile kolektif faaliyetin ekonomik açıdan sahip olduğu önem arasında mutlak bir ilişki vardır. Örneğin kişi ve mülkiyet haklarının verilmesi ve

³¹ Buchanan-Tullock, agm, s. 336.

³² Buchanan-Tullock, agm, s. 337.

kamulaştırma gibi, özel mülkiyeti doğrudan tehdit eden bir faaliyet daha ağır bir bireysel zarar doğurma potansiyeli taşımaktadır. Bu yüzden birey, politik faaliyetin bu gibi alanlarda anayasa ile daha kısıtlayıcı kurallara tâbi tutulması konusunda tercih kullanacaktır. Bu çıkarım, piyasa ekonomisine kolektif müdahaleye konulan anayasal yasaklamaların son otuz yıl içinde birçok batı ülkesinde kaldırılması ve sonuç olarak yasama faaliyetinin farklı birey ve gruplara ciddi sermaye kayıp ve kazançları sağlaması ile bütünleştirilmiştir. Siyasi iktidarın tasarrufu ile gerçekleşen ve birey için öngörülmesi mümkün olmayan bu tarz sonuçlara karşı anayasal olarak bazı kısıtlamaların konulması istenir ve kabul edilir³³

C. EKONOMİK HUKUK - EKONOMİ HUKUKU

1. Kavramlara İlişkin Sorunlar

Devletin ekonomik alana giderek artan müdahalesi, ekonomik konularda devletin sahip olduğu yetkilerin anayasal olarak sınırlandırılması sorununu gündeme taşıırken, bir başka konu üzerinde de dikkatleri yoğunlaştırmıştır: Ekonomik müdahaleciliğin gereksindiği yasal ve idari kararların içinde biçimlendiği hukukun, araç ve çerçeve işlevleri nasıl saptanacaktır?

Ekonomik önlemlerin ne tür hukuksal mekanizmalarla uygulamaya geçeceği veya arzu edilen sosyal ve ekonomik düzene uygun bir hukuksal yapının nasıl kurulabileceği sorusu hukukun araç; ekonomi yönetiminin, takdir yetkisini hukuk devleti ilkelerine zarar vermeden kullanmasının nasıl sağlanacağı sorusu da hukukun çerçeve işlevini ortaya koymaktadır³⁴.

Her ne kadar ekonominin kendi yasalarının varlığı bilinmekte ve bunların işleyişini yalnızca hukuksal düzenlemelerle durdurmanın veya tersine çevirmenin olanaksızlığı görülmekte ise de, ekonomik

³³ Buchanan-Tullock, agm, p.340 vd.

³⁴ Turgut Tan; Ekonomik Kamu Hukuku, TODAİ Yay., No. 210, Ankara 1984, s. 3.

faaliyetin içinde cereyan edeceği hukuksal çerçevenin oluşturulması zorunludur. Bu zorunluluk, ekonomi ile hukuk arasında birinin diğerine hâkimiyeti değil, fakat bir işbirliği ilişkisini yaratmaktadır. Ekonomik alanın hukukla çerçevenmesi olgusunu, hukukun statik niteliğine karşın kalkınma sürecinin dinamik özelliğine dikkat çekerek reddeden bazı yazarlar, ekonomi ile hukuk arasında, işbirliğini olanaksız kılacak bir bağdaşmazlık bulunduğu düşüncesindedirler³⁵. T. Tan, “hukuk, kavram ve kurumları ile değişen ekonomik ve sosyal yaşama uygun olarak hareket halinde düşünüldüğünde ve hukukçular da hukuk yaratıcı bir döneme girdikleri takdirde, hukuk ile ekonomi arasında varlığı ileri sürülen bu bağdaşmazlığın kendiliğinden ortadan kalkacağı” görüşündedir³⁶.

Hukukun, ekonomik faaliyetin işleyişinde üstlendiği etkin rol ile ortaya çıkan ekonomik hukuk kavramı, bazen ekonomi hukuku olarak da anılmaktadır. Tanımı ise; “bir ekonomik faaliyete uygulanan çeşitli hukuk dallarına ait kurallar bütünü” biçiminde yapılır. T. Tan, ekonomi hukuku ile ekonomik hukukun eş anlamlı olarak kullanılmasına karşı çıkar. O’na göre; ekonomi hukuku deyimi ekonomik alana ilişkin hukuki kuralların tümünü içermesi ve dolayısıyla betimleyici (tasviri-descriptive) olmasına karşın, ekonomik hukuk soruna disiplinler arası karşılaştırma açısından yaklaşmakta ve nitel özelliği ağır basmaktadır. Bir başka deyişle, ekonomik hukuk kurallarının özgüllüğü ve özgünlüğü ile belirginleşmekte ve hukukun yeni bir bilim dalını oluşturmaktadır. Oysa ekonomi hukuku, ekonomiye ilişkin özellikleri olduğu ölçüde, kamu ve özel hukuk içindeki geleneksel hukuk dallarını da içeren bir hukuk görünümündedir³⁷.

Hukuk-ekonomi ilişkisini deyimleyen kavramlara bu şekilde baktığımızda, İPA’nın hangisi içinde yer aldığı sorununa şöyle bir yanıt düşünebiliriz: İPA, siyasi iktidarın izleyeceği ekonomi politi-

³⁵ Aktaran: T. Tan; age, s. 4.

³⁶ T. Tan, age, s. 5.

³⁷ T. Tan; age; s. 7 vd.

kalarının anayasal ilkeler olarak saptanması amacını taşıdığına göre, ekonomik alana ilişkin mevcut hukuk kuralları demetini değil, belli bir ekonomi politikasının özgün kurallarını içeriyor demektir. İPA'ya bu nedenle ekonomik hukuk tartışmaları içinde bir yer açmak zorunluluğu doğmuştur. Gene de devletin ekonomik alana müdahalesi ile başlayan hukuksal alandaki sorunlar demetini ayıklayıp hangisinin ekonomi hukuku, hangisinin ekonomik hukuka girdiğini doğru biçimde saptayarak, sorunları ait oldukları hukuk zeminine taşıyarak çözmeye çalışmak zahmetli olacaktır. Özellikle ekonomik alandaki kararların dağınıklığının koordinasyon problemini ortaya çıkardığı ve bunu sağlayacak yeni organlar oluşturulduğu düşünülürse, hukuki ilişkinin taraflarının arttığı ve niteliğinin değişik boyutlar kazandığı hemen fark edilir. Ayrıca kararların uygulamadaki başarısı, yalnızca hukuksal yaptırımlarla sağlanamamaktadır. Ekonomik konulardaki kararların oluşumu, çıkar gruplarının yönlendiriciliğine son derece açıktır. Öte yandan devletin girişimci olarak ekonomik hayatta rol alışı, özel hukuk yöntemlerinden idarenin yararlanmasına yol açtığı gibi, kamusal otoritelerin ekonomik alana ilişkin bazı faaliyetlerini özel hukuk tüzel kişileri ile yürütmeye çalışması sonucu, kamusal bazı yetki ve ayrıcalıkların özel hukuk kişilerinca kullanılması durumu ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar ekonomik hukuk ve ekonomi hukuku kavramları arasında bir ayırım olsa dahi, devlet müdahalesinin genişlediği ve kurumsallaştığı bir ortamda, ekonomik ilişkilerin ve ekonomik faaliyetin tâbi olduğu hukuk kuralları arasında bir ayırım yapmak sorununa öncelik kazandırmıyor. Öncelikli sorun bu konudaki mevzuatın, yargısal denetim boyutunu da içerecek şekilde saptanıp, ekonomik yaşamda güven ve istikrar yaratacak biçimde uygulanmasıdır³⁸.

2. İPA'nın Ekonomik Kamu Hukuku İçine Yerleştirilmesi

Ekonomik hukuk kavramının bir alt unsuru olarak düşünüleceğimiz ekonomik kamu hukuku, kamusal otoritelerin ekonomik

³⁸ Bkz. M. Dikmen Caniklioğlu; Anayasa Arayışları ve Türkiye, BDS Yay., İstanbul 1998, s. 31.

alana müdahaleciliğinin giderek yaygınlaşıp çeşitlenmesi ve hukuksal kurumları da harekete geçirmesi nedeniyle önem kazanmış bir kavramdır. Anayasalar, ekonomik kamu hukukunun başlıca kaynağı sayılırlar. Bu nitelikleriyle, ekonomik alana ilişkin yeni hukuksal düzenlemelerin rehberi sayılırlar. Ekonomik alanı düzenlemede, yasalardan çok yürütmenin düzenleme yetkisinin kullanılışı, yasama-yürütme ilişkilerine yeni bir görünüm kazandırmış, bunun parlamenter sistemin işleyişine de bazı etkileri olmuştur. Öte yandan anayasalarda da yer almış olan planlama ilkesinin ortaya çıkardığı kalkınma planı ve yıllık programlar gibi belgelerin hukuk düzenindeki yerlerinin klasik kavram ve kurumlarla açıklanabilmesi güçleşmiş, yenileri üzerinde düşünülmesi gerekmiştir. Devletin ekonomik yaşama müdahalesine paralel olarak, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı kurum ve ilkelerin anayasalarda yer almaya başlaması; özel mülkiyet, çalışma ve sözleşme özgürlükleri konularında getirilen düzenlemeler ve bunların yanında devletleştirme ve planlama konularının da anayasaya girişi, İPA'dan bağımsız olarak bir "ekonomik anayasa" anlayışının da doğmasını sağlamıştır. Nitekim anayasalarda artık devletin ekonomik hayata aktif olarak katılması, millileştirme ve planlama gibi ekonomik kavramlara yer verildiğine dikkat çeken Ü. Azrak'a göre; *"Bu kavramlar artık sözü edilen ülkelerin hukuk sistemlerinin birer mütemmim cüzü haline gelmiştir. Bu nedenle bugün İktisadi Anayasa Hukuku deyimi kullanılabilmekte ve bu deyim ifade ettiği hukuk dalına da Anayasa Hukuku çerçevesi içinde başlı başına bir hukuk branşı gözüyle bakılmaktadır."*³⁹

II. BİR ANAYASA TASARIMI OLARAK İPA

Klasik liberal düşüncenin XX. Yüzyıl'daki en güçlü temsilcilerinden olan Hayek ve Friedman'ın eserlerindeki vurgulara gönderme yaparak, İPA tezlerinin; dayandırıldığı kuramsal temeller, önerdiği ekonomik ilkeler ve siyasal kurumlar bazında XVIII. Yüzyıl'ın liberal

³⁹ A.Ü. Azrak; Millileştirme ve İdare Hukuku, İstanbul 1976, s. 19.

düşünce çizgisine bir geri çekilmeyi simgelediğini açıkça söyleyebiliriz.

Bilindiği gibi liberal düşünce, ortaya çıktığı çağdan itibaren tüm bilgi ve tecrübe birikimini iktidarın ehlileştirilmesi amacına seferber etmiştir. Bunun anlamı, siyasi iktidarın, özerk, doğal bir biçimde insanların özgür iradeleri sonucunda kurulan çeşitli gönüllü örgütler çerçevesinde görev yapması gerektiğidir. Bu çerçevede, siyasi iktidar yalnızca toplumsal eylemlerin çizdiği sınırlar içinde hareket eder. Dolayısıyla siyasi iktidarın insanın özgür iradesi ile kurulmuş bu özerk ve gönüllü örgütlere müdahale etmesi, bunları denetlemesi, baskı altında tutması söz konusu olamaz.⁴⁰

A. İPA'DA DEVLETİN SINIRLANMA NEDENLERİ

1. Yozlaşmanın Kaynağı Olarak Demokrasiler

İPA olarak isimlendirilen yeni anayasa modelinin dayanağı olan kuram, yeni bir anayasayı zorunlu kılan temel neden olarak “çağdaş demokrasinin yozlaşmışlığı” tezini işliyor. Eleştirilen sadece bir düşünce, bir kurum ya da bir pratik değil iki bin beş yüz yıllık evriminin çağımızdaki görüntüsüyle demokrasi olduğunda, eleştirinin boyut ve kapsamının ne denli geniş bir alan içerdiği açıkça görülür. Bu yozlaşma, hem siyasal hem de ekonomik alanda kendini gösterir ve çok boyutludur.

Çağdaş demokrasiler, devlette iktidarı korkunç bir biçimde topladıkları için yozlaşmanın kaynağı ve nedeni olarak gösterilmişlerdir. Siyasi iktidar merkezci bir yapıya sahiptir ve genellikle devlet elinde toplanır. Devlet elinde toplanan siyasi iktidarın da bireysel özgürlüklere bir tehdit haline dönüşmesi olasılığı vardır. Bunun önlenmesi amacıyla siyasi iktidarın kapsamının anayasa ile sınırlan-

⁴⁰ E. Finer; “Liberal Demokratik Devlet”, içinde: Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Der. Kemali Saybaşılı, Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985, 67-79 (s. 69).

dırılması veya merkezi hükümetin yanı sıra kurumlara ve mahalli idarelere dağıtılarak yaygınlaştırılması sık görülen uygulamalardır⁴¹. Liberal yaklaşım, merkezi iktidara karşı durabilecek özerk karşıt iktidarların yok olmasından kaygı duyar ve yeni arayışlara yönelirken; karşıt bir eğilim ise günümüz demokrasilerini biçimsel eşitlik örtüsü altında ekonomik eşitsizliklerin büyümesini ve hatta devleti, kendisinden dahi güçlü olabilen dev gibi kapitalist iktidar merkezlerine izin vermekle suçlamıştır⁴². Demokrasiye bu iki ayrı bakış, birbirine taban tabana zıt görünmektedir. İPA modelini de biçimleyen ilk yaklaşım demokrasinin bireyleri acizlik düzeyine indirgediğini söylerken, ikincisi demokrasinin kendisini aciz bir durumda görmektedir. Demokrasi acizdir, çünkü ekonomik güçler tarafından etkisiz kılınmıştır. Demokrasinin bireyi güçsüzleştirdiğini ileri sürenlere göre ise, eşitleme politikaları devleti "leviathan"laştırırken bireyi ezmiştir. Karşıt görüş ise, demokrasinin eşitleme fonksiyonunun yerine getiremediği gibi, fiili güçler tarafından iktidarının da elinden alındığını ileri sürer. Böylece ilk tez; toplanmış iktidarların dağıtılmasını isterken, ikinci tez; merkezi iktidarın güçlenmesinden ve devlete siyasi iktidar kadar ekonomik iktidar da verilmesinden yana tavır koyar. İPA taraftarları, ilk tezin temsilcisidirler ve yetkilerin merkezde toplandığı bir sistemde, politikacılar ne kadar anayasal kurullarla gelirlerse gelsinler, sahip oldukları iktidar ne kadar meşru olursa olsun, demokrasinin yozlaşma eğilimine sahip olduğunu, bu nedenle de demokratik yönetimin sınırlanması gerektiğini ileri sürerler. Yönetimi sınırlayacak olan ama sınırlarken de kişi hak ve özgürlüklerini zedelemeyecek olan yöntem, anayasal kurulları ekonomik yaşama da sirayet edecek şekilde düzenlemektir. İçeriği belirsiz

⁴¹ M. Friedman; Kapitalizm ve Özgürlük, Çev. Doğan Erberk-Nilgün Himmetoğlu, İstanbul 1988, s. 15-16.

⁴² Bu görüş için Bkz. J. Eaton; Ekonomi Politik, çev. Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm yay., 2. bası, Ankara 1990, s. 192 vd., A. İnsel; Türkiye Toplumunun Bunalımı, Birikim Yay., Gen. 2. bası, İst. 1995, s. 200 vd., A. Gorz; İktisadi Aklın Eleştirisi, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı yay., İst. 1995, s. 62 vd.

düzenlemelerin askıya alınma, uygulanmama ihtimallerine karşın, içeriği ve ayrıntıları anayasal olarak iyi belirlenmiş kuralların yaptırım gücünün olacağı, siyasi iktidarın bu sınırları ihlâl edemeyeceği öngörülmektedir.⁴³

“Yozlaşan demokrasiyi yeniden düşünmek ve kurmak” başlığı altında toplanan eleştiriler, yukarıda da belirttiğimiz gibi demokrasinin hem siyaset hem de ekonomi boyutunda gördüğümüz uygulamalara karşı tepkilerden beslenir. Siyasal yozlaşma ana başlığı altında; “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ilkesinin “egemenlik kayıtsız şartsız siyasi iktidarındır” ve nihayet “...iktidar partisi lideridir” biçimine dönüştüğü saptamasından hareketle; demokrasinin “halk egemenliği” ilkesinden, seçmen-politikacı-bürokrat üçlüsünün fayda ve refahlarını maksimize amaçlarına yarayan “ulusal kaynakları yağmalama” kavgasına dönüştüğü ilk ve en önemli eleştiri nedenidir. “Kimin, neyi, ne zaman ve nasıl alacağının kararlaştırıldığı kaçınılmaz bir mücadele biçimi” olarak tanımlanan⁴⁴ demokrasinin, günümüzde “yağmalama aracı” olarak algılanması, halk egemenliği ilkesinin ne denli zedelendiğini ve demokrasinin geleceği konusunda ne denli karamsar beklentiler içine girildiğini de gösterir. Bilhassa ekonomik iktidarın siyasi iktidarla birleşmesinin kişi hürriyeti için gizli bir tehlike doğurduğu üzerinde durulmuştur. Devleti yurttaşların geçimleri üzerinde söz sahibi kılacak bir dizi yetkilerle donatmanın, zorbalığın ancak birkaç adım uzağında kalabilmekle eş anlamlı olduğu belirtilmiştir⁴⁵. Halk egemenliği ilkesine yüklenen bu yanlış anlam, parlamento çalışmalarında “oy çokluğu” nun genel bir karar alma tekniği olarak benimsenmesi ile birleştiğinde, siyasi gücün demokrasi ile bağdaşmayan pek çok yanlısına zemin hazırlamıştır.

⁴³ V. Savaş; “İktisat Politikası Anayasası, Anayasa Yargısı 1989, s. 77-107 (s. 106).

⁴⁴ H.D. Lasswell; Politics-Who Get What, When-How, New York 1936’dan AKTARAN: V. Savaş; Anayasal İktisat, s. 29.

⁴⁵ F.A. Hayek; Law, Legislation and Liberty, Vol. 1: Rules and Order, Chicago, The University of Chicago Press 1973, p. 5.

Parlamentar hükümet sistemlerinin doğası gereği, parlamentoda sahip olduğu salt çoğunluğa dayanarak hükümet eden ve arkasını her türlü parlamento faaliyetinde bu çoğunluğa yaslayan siyasi iktidar, halk iradesinin diğer bileşeni olan muhalefet ile işbirliği yapmaya gerek duymadan, “sayısal fetişizm” olarak nitelendirilebilecek bir yöntem ile istediği yasayı çıkarabilmektedir. Demokrasinin, gerçek anlamıyla farklı görüşler arasında uzlaşma ile sonuçlanması amaçlanan çatışma ve müzakere süreçlerini örgütleyen bir rejim olduğu düşünülürse; bir sistemde siyasal, sosyal ve ekonomik dengelerin kurulabilmesi ve sürdürülebilmesi, siyasetin aktörleri arasındaki işbirliği ile mümkündür. İktidar partisinin, sayısal çoğunluğundan güç ve destek alarak, muhalefet ile müzakere etmeksizin bütün kararları alıp, yasaları çıkardığı bir demokraside parlamento demokratik işlevini ve buna bağlı olarak da siyasi iktidar demokratik meşruiyetini yitirir. Hele, uygulanan seçim sistemlerinin, bir partinin çoğunluğu dahi sağlamadan iktidar olmasına fırsat verdiği düşünülürse, politik yelpazenin değişik gruplarına yapılacak vaadlerle oluşturulacak çıkar koalisyonunun oylarını elde etmek daha da kolaylaşacaktır. Seçimlerin sonuçları, politik girişimcilerin kazanabilecek politika paketlerini bir araya getirmekteki yeteneklerine dayanacaktır.

Böylece oluşacak bir tür politik piyasa, ekonomik rekabete benzer bir biçimde oya yönelik bir rekabet içinde biçimlenecektir. Bununla beraber politik piyasa ile ekonomik piyasa arasında çok önemli farklılıklar vardır. Bu farklılık, ekonomide işleyen “görünmez el”in politikada engellenmesidir. Burada en önemli sorun, özel piyasada müteşebbisler için olduğu gibi politikada, politikacıların hırslarını dizginleyici belli bütçe sınırlamalarının olmayışıdır. Bunun anlamı, politikacıların, kısa bir zaman diliminde bedelini ödemeye mecbur olmayacakları rüşvetleri seçmenlerine teklif edebilecek olmalarıdır. Eğer seçim yönünden çekici politikaların bedelleri vergilerle ödenecekse, bu ağır vergiler oy kaybettireceğinden veya seçmen finansmanı yine kendi cebinden karşılanacak politik vaatlere itibar

etmeyeceğinden kendiliğinden bir sınırlama olurdu⁴⁶. İşte bu, ABD’nde gelişen İPA kuramının “denk bütçe” zorunluluğunu öngören anayasa değişikliğini tezleri arasına yerleştirmesine neden olmuştur. İPA taraftarlarına göre, rekabetçi demokratik sistemlerde hükümetler kendilerine oy kazandıracak stratejilerini borçlanarak ya da enflasyon yolu ile finanse etmeyi tercih ettiklerinden, bu politikaların bedelleri gelecek nesillere ödetilmekte, bütçe açıkları ve enflasyon sisteme kalıcı bir biçimde yerleşmektedir. Bunun ekonomik yozlaşmayı tetikleyen bir sonucu da, açık bütçelerin simgelediği ekonomik istikrarsızlıktır. Günümüzün batı demokrasilerinde bütçe açıklarının devamlılık gösteren bir özellik haline gelmesi “bütçe açıklı demokrasiler” deyimini ortaya çıkarmıştır. Bütçe açıklarının gerisinde vergi, harcama ve transfer ödemeleri politikaları arasındaki tutarsızlıklar vardır. Öte yandan bütçe açıklarının bir sonucu olarak hızla artan devlet borçları, yükselen faiz oranları, ulusal paranın değer kaybetmesi, artan enflasyon hızı, kronikleşen dış ticaret açıkları ve benzeri pek çok ekonomik dengesizlik ortaya çıkmakta, toplumda gelir dağılımı bozulmakta ve çoğunluğun hayat standardında gidebilmesi çok güç ve zaman alıcı bir kötüleşme gözlemlenmektedir.

Bunun nedeni İPA taraftarlarınca liberal ideolojiye uygun olarak örgütlenen toplumda zamanla gerçekleşen değişikliklerdir. Bilindiği gibi bir ideoloji olan liberalizm, ekonomik alanda kapitalizm, siyasi alanda da bireycilik ve çoğulculuk adı verilen kurumsal yapı ile şekillendirilmiştir. Ancak işsizlik, döviz açığı, enflasyon, gelir dağılımında kötüleşme, ekonomik kalkınma ihtiyacı ve çevre kirlenmesi gibi çeşitli sorunlar devleti, piyasa güçlerini kontrol etmeyi ve gerektiğinde onları baskı altına almaya ve hatta etkisiz hale getirmeye zorlamıştır⁴⁷. Bunun sonucu olarak, etkileri tüm ekonomik alanlarda

⁴⁶ Bkz. J. Buchanan; “Constitutional Constraints on Governmental Taxing Power”, ORDO, Vol.30, Studgard, New York 1979, pp. 349-359.

⁴⁷ Bkz. V. Savaş; “İktisat Politikası Anayasası” (Tebliğ), Anayasa Yargısı 1989, s. 77-101 (s. 81 vd.) Piyasanın görünmez bir el tarafından fiyat mekanizmasının işlemesi suretiyle dengeye ulaşacağını savunan klasik liberalizm ve

hissedilen bir idari kurumlaşma ortaya çıkmıştır. Devletin, ekonomik yaşamı yaygın bir idari teşkilat ile denetim ve yönetimi altına alması, kapitalist sistemde iki önemli değişmeye neden olmuştur: Birinci olarak ekonomik yaşam piyasa güçlerinin otomatik ve kendi kendini düzenleyici hareketleri ile değil, devletin bilinçli kontrol ve yönetimi ile düzenlenmeye başlanmıştır. Liberal bir sistem içinde devletçiliğin kavramsal temelini bu uygulamalar oluşturur. J. Keane, Keynesyen politikaların takipçisi sosyal devletin (refah devleti-müdahaleci devlet) ideolojisini, bu görüşlerinden hareketle “devlet güdümlü sosyalizm” olarak isimlendirir⁴⁸. O’na göre, devlet güdümlü sosyalizm, sadece bürokratik iktidara yaslanmış olma ve ekonomik yeniden yapılanmanın yarattığı sorunlarla değil, bu iki etkeni pekiştiren bir üçüncü etkenle, devlet birimlerinin ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde çarpıcı bir genişleme göstermesiyle de boğuşmak zorundadır. Devletin, aşırı yükün kurbanı olduğu, çok fazla işe girerek başarısızlığa düştüğü, böylece de politikanın tutarlılığını baltaladığı iddiaları doğruluk payı taşımaktadır. Gerçekten de hızla büyüyen devletin maliyeti artmış, bu durum kamu finansman açıklarına yol açmış, sağlık, eğitim, çevrenin korunması gibi temel bazı politika alanlarında kısıntılara gidilmesi yolunda baskılar yaratmıştır. Refah devleti hükümetlerinin hedeflerine ulaşmak için bürokratik yapıları genişletip çeşitlendirdikleri, bunun bürokrasinin farklı bölümleri

---

günümüzdeki neo’lu versiyonu dışarıdan gelebilecek bir müdahalenin bilhassa da devlet müdahalesinin bu doğal süreci sapmaya uğratacağını savunur. Eksik istihdam, enflasyon, gelir dağılımındaki kötüleşme gibi ekonomik dengeleri bozucu olguların geçici olduğu ve piyasanın müdahalesiz işlemesiyle yeniden dengeye oturacağı, ayrıca da bu tür sorunların devletin piyasalara müdahalesi sonucu doğduğu savunulur. V. Savaş, bu açıklama şemasını, savunduğu liberal ideoloji ile çelişecek biçimde tersine çevirmekte ve devlet müdahalesinin piyasa içinde ortaya çıkan bu sorunları çözmek amacıyla piyasa güçlerini kontrole yöneldiğini söylemektedir. (y.n.)

⁴⁸ John Keane; *Demokrasi ve Sivil Toplum*, Çev. Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yay., İstanbul 1994, s. 24.

arasında çatışma olasılığını artırdığı görüşlerinde de gerçeklik vardır⁴⁹.

Fakat ekonomik alandaki yozlaşmanın en önemli nedeni, devletin denetlenemeyen, rasyonel yönlendirilemeyen devasa ekonomik kaynaklara sahip olmasıdır. Bütçe dışı fonlar, devlet bankaları, yağmalanan KİT'ler. Rüşvetin, nüfuz suistimalinin ve yağmanın kaynağı budur. Bir görüşe göre Türkiye'de özelleştirme, devleti küçültme teklifleri, hatta vergi reformu hep bu açıdan düşünülmelidir. Çünkü ekonomide en büyük kazanç kapısı olan devlet, kamu bankalarından kopartılan krediler, siyasi iktidarlarca sağlanan cömert sübvansiyonlar, bir konup bir kaldırılan mantıksız yasaklar, abartılmış resmi ihaleler yoluyla ekonomik kaynakların bazı kesimlerce yağma edilmesine fırsat yaratırken, sağlıklı bir ekonomik yapının oluşturulması ve yolsuzlukların önünün alınması mümkün görünmemektedir. Yolsuzlukla savaşta atılacak ilk adımın devlet ve hükümet ile iş çevreleri arasındaki ilişkileri saydamlaştırmak ve sonra da bu ilişkileri en aza indirmek, kısaca hükümetlerin ekonomi yönetimindeki yetkilerini iyice kısmak olduğu belirtilmiştir⁵⁰.

2. Bireysel Özgürlükler İçin Tehdit Kaynağı Olarak Çoğunluk İlkesi

J. Bryce, çoğunluğun özgür ülkelerde sahip olduğu yetkileri kötüye kullanmasını "çoğunluk istibdatı" olarak tanımlar. O'na göre bu tarz kötüye kullanma "kanunsuzluk" anlamında bir istibdat değildir, zira özgür ülkelerde çoğunluğun anayasal yollardan yaptığı her tasarruf "yasal" olacaktır. Çoğunluk istibdatının ifade ettiği anlam şudur:

"ne kadar güzel şeydir

Bir devin kudretine sahip olmak

⁴⁹ J. Keane; age, s. 24 vd.

⁵⁰ Edward R. Tufte; Political Control of the Economy, Princeton University Press, Princeton 1978, p. 82.

Fakat istibdat olur

Kudreti bir dev gibi kullanmak⁵¹

Hayek de çoğunlukçuluk ilkesinin demokrasi ile eş anlamlı olarak algılanmasını trajik bir yanlış olarak nitelemiştir. O'na göre: "...Demokratik yönetimlerin benimsenmesi ile siyasi iktidar üzerinde başka sınırlamalara gerek kalmadığının sanılması asrımızın trajik hatasıdır. Demokratik yöntemlerin kullanılması ...siyasi iktidarın denetlenmesinde kullanılan geleneksel sınırlamalara artık ihtiyaç kalmadığı inancını da yaygınlaştırdı. Halbuki belli çevrelerin yararına olan faaliyet programlarını destekleyecek çoğunluk gruplarını oluşturmak zarureti yeni bir keyfilik ve tarafsızlık kaynağı olmuş ve çoğunluğun ahlâki prensipleri ile bağdaşmayan sonuçlar yaratmıştır. ...Parlamento çoğunluğu, çoğunluk olarak kalabilmek için çeşitli çıkar çevrelerinin desteğini satın almak ve bunun için de ne istiyorlarsa yapmak zorundadır"⁵² Sonuçta oy-çıkâr alışverişi şeklinde seyreden bu siyasi süreç (political process), Hayek'e göre mevcut kurumların ve parlamentonun, çoğunluğun gerçekte istemediği yönde faaliyet göstermesine yol açmaktadır. Bunun nedeni ise, meclisin gücüne konmuş resmi sınırlamaların olmayışıdır⁵³.

Hayek, temsili demokrasilerde çoğunluğun sınırsız gücünün giderek yerini meclis gücünün sınırsızlığına bıraktığını görerek, bu gücün sınırlandırılmasına yönelik bir kurumsal biçim arayışına girmiştir. Temsili demokrasinin temelinde yer alan güçler ayrılığı ilkesinin giderek işlerliğini kaybettiğini, bu ilkeye dayanan parlamentonun gücünün bütün bir toplumun değil, belli grupların özel çıkarlarına hizmet etmede kullanıldığını, çoğunluğun iradesine, arzu ve beklentilerine aykırı karar ve politika tercihlerinin kolayca kanun haline getirildiğini vurgulamaktadır. O'na göre çağdaş demokrasi-

⁵¹ J. Bryce; Amerikan Siyasi Rejimi, Çev. Türkkaya Ataöv-Arif Payaslıoğlu, TSİD Yay., Ankara 1962, s. 162.

⁵² F. A. Hayek; Law, Legislation and Liberty, p.6

⁵³ F. A. Hayek; New Studies in Philosophy, Politics and Economics, Routledge-Kegan Paul, London 1978, p. 108.

lerin en canlı figürleri olan siyasi partiler, hükümet işlerinin etkin demokratik yönetimi için gereklidir. Fakat yasamayla görevli bir temsil organının seçimi, organize partilerden bağımsızlaştırılmalıdır. Çünkü siyasi partiler çatıları altındaki insanların özel çıkarlarını tatmin etmekle ilgilidirler. Oysa yasama özel çıkarların temsilcileri elinde değil, genel iradeyi temsil eden ve özel çıkarların baskısından tümüyle korunmuş insanların elinde olmalıdır⁵⁴. Oysa sınırlandırılmamış demokrasilerin oy-çıkara alışverişi kurgusunda biçimlendirdiği siyasal süreç ve siyasal kurumlar, kolektivistlerin piyasa ekonomisi yerine planlı bir sistem ikame etme çabalarından çok daha etkili bir şekilde piyasa ekonomisini tahrip etmeye yönelik tehditlere kaynaklık etmektedir. Bunu önleyebilmek ancak bu kurumların değiştirilmesi ile mümkündür.⁵⁵ Zira O'na göre, *"modern politik kurumların öyle teşvik edici bir yapısı vardır ki, bu yapı hatalı politikalar ürettiği gibi, hatalı politikaların sürdürülmesine yol açan mekanizmalara da sahiptir."*⁵⁶ Bunun nedeni, çoğunluğun desteğine dayanan hükümetin bu desteğin sürekliliğini güvence altına almak için sınırsız gücünü özel çıkarların hizmetine sunmasıdır. Piyasa ekonomisinin tahribine yol açan bu tarz politikalar bireysel özgürlüğün temelindeki ekonomik özgürlükleri de tehdit etmektedir. Liberal düşünürlere göre ekonomik özgürlükle piyasa ekonomisi arasında iç içe bir ilişki vardır. Öyle ki Ludwig von Mises'e göre *"piyasa ekonomisinin olmadığı yerde ekonomik özgürlük de yoktur. Piyasa ekonomisi ortadan kaldırıldığında bütün siyasi özgürlükler ve haklar ortadan kalkar. Özgürlüğü yaratan kanunlar, anayasa vb. değil piyasa ekonomisidir. Bu sayılanlar sadece rekabetçi ekonomik sistemin insanlara sağladığı özgürlüğü polis gücüne karşı korur. Piyasa ekonomisi özgürlüğü "rekabet"le sağlar."*⁵⁷

Friedman'a göre de piyasa ekonomisi ve rekabet mekanizması ile siyasal özgürlük arasında yakın bir ilişki vardır. *"Piyasa sistemi,*

⁵⁴ F. A. Hayek; New Studies..., p. 95.

⁵⁵ F. A. Hayek; New Studies..., p. 107.

⁵⁶ T. Yay; Hayek'te İktisadi Düşünce, Bursa 1993, s. 71.

⁵⁷ Bkz. A. Yayla; Liberalizm, Ankara 1992, s. 164-165.

siyasal kanallar aracılığı ile karara bağlanması gereken sorunlar dizisini olabildiğince azaltarak, siyasal otoritenin (devletin) toplumsal yaşama, bireyler arası ilişkilere katılması gereğini en aza indirmektedir. Öte yandan insanlar ancak piyasa sistemi mevcutsa siyasal sisteme muhalefet edebilme imkânına sahip olacaklardır. Zira ekonomik gücün siyasal gücün kontrolünden çıkması siyasal iktidarın zor kullanma gücünü azaltmaktadır.⁵⁸

Anayasacılığı sınırlı devlet anlayışından uzaklaştıran “çoğunluk ilkesi” yorumu, “her şeye gücü yeten devlet” kavramını çoğunluğun iradesini üstün kılan bir demokrasi anlayışı ile bağdaştırarak siyasal yozlaşmanın yolunu açmıştır. Hayek, demokrasinin XX. Yüzyıl’da çoğunlukçu anlayışa paralel olarak nitelik değiştirmesini üç temel nedene bağlıyor: Bu nedenlerden birincisi; kişisel çıkardan bağımsız bir adalet olacağına duyulan inancın kaybolması, ikincisi, yasama yetkisinin sadece haksız davranışları önlemek için değil, aynı zamanda belli kişi veya grupların özel çıkarların uzlaştırılmasını sağlamak için kullanılması ve üçüncüsü temsili meclislerde hem adil davranış kurallarını belirlemek ve hem de devleti yönetmek görevlerinin birleşmiş olmasıdır. Hayek’e göre özellikle bu üçüncü neden, yani aynı temsili organın hem adil davranış kurallarını belirlemesi ve hem de devleti yönetmesi, özgür bir toplumda kendiliğinden oluşan düzenin zamanla organize çıkar gruplarına hizmet eden totaliter bir sisteme dönüşmesine neden olmaktadır. Böyle bir gelişme Hayek’e göre demokrasinin zorunlu bir sonucu olmayıp sınırsız devlet şeklinin demokrasi ile eşanlı hale getirilmesinin sonucudur⁵⁹.

3. Refah Devleti Kurumları ve Uygulamalarının Sistemi Bozan Etkileri

Refah devleti, insanlar arasındaki gelir eşitsizliğinden doğan adaletsizliğin yol açtığı sorunları mümkün olduğunca hafifletmek amacıyla liberal kapitalist sistemler içinde XX. Yüzyıl başlarından

⁵⁸ A. Yayla; Liberalizm, s. 166-167.

⁵⁹ Bkz. F. Hayek; Law Legislation and Liberty, The Political Order of a Free People, the University of Chicago Press, 1979, p.51-52.

itibaren geliştirilmiş bir modeldir⁶⁰. Refah devleti uygulamasının İngiltere’de 1601 yılında yürürlüğe konulan Yoksullar Yasası ile başladığı ileri sürülürse de, bu kavramın İngilizceye ilk defa 1941 yılında Archbishop Temple tarafından sokulduğu ve Temple’ın bu kavramı Nazi Almanyası’ndaki “Savaş Devleti” (Warfare State) ile İngiltere’deki sivil yapıdaki devleti karşılaştırmak için icat ettiği ve bu tür devlete Refah Devleti (Welfare State) adını verdiği bilinmektedir⁶¹.1942 yılında hazırlanan Beveridge Raporu bu kavramı benimsemiş ve devletin “beşikten mezara kadar” bireyin refahından sorumlu olduğunu açıklamıştır⁶². Liberal batılı sistemlerin sosyal

⁶⁰ M. T. Özcan; Modern Toplum ve Hukuk Devleti, XII Levha Yay., İstanbul 2008, s. 377-378’de refah devletinin doğuş nedenini şöyle açıklar: “Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, toplumun kitle toplumuna dönüşmesi, emekçi sınıfların yeni bir bilinç türüyle kendi özsaygılarını korudukları bir muhalefeti harekete geçirmeleri ve nihayet 20. Yüzyılın başlarına doğru dünyanın yeniden paylaşılması için hazırlığı yapılan savaşta, devletlerin bu devasa muhalif kitlesi ile barışmak zorunluluğu. Bu sorunlara yarım asırdan daha kısa bir süre sonra kapitalizmi dünya ölçeğinde çökerteceği korkusu yayan Sovyet Devrimi ve ulusal devrimler de eklenmiştir. Bu koşullarda kapitalist ülkelerin taviz vermesi gerekiyordu. Bu tavizlerin toplamı da refah devleti veya sosyal hukuk devleti dediğimiz; hukukun prosedüral sınırlarını aşarak maddi hukuku, çalışan sınıflar lehine edimlerde bulunabilecek şekilde pragmatik bir ilkeye göre yeniden düzenlemesiydi”.

Ayrıca Bkz. Tibor Scitovsky; “Kapitalizmin Yaşama Şansı Var mıdır?” Çev. Dünder Sağlam-Kemal Çakman, içinde: Dünya Ekonomisinde Bunalım, s. 13-25 (s. 21), Karl Popper; Açık Toplum ve Düşmanları, cilt II, Çev. Harun Rızatepe, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s. 128 vd.

⁶¹ İvan Gough; “Welfare State”, in: The New Palgrave-A Dictionary of Economics, Vol. 4, eds. Eat-well et Alia, The McMillan Press, New York 1988, p. 895-898.

⁶² “Report on Social Insurence and Allied Services” tam adı ile William Beveridge tarafından 1942’de İngiltere için hazırlanan rapor. Bu raporda her birey için “beşikten mezara uzanacak kapsamda bir sosyal güvenlik önerilmiştir. Ayrıca vatandaşların mutluluğu ve refahı için devletin pozitif eylemde bulunma görevi üzerinde önemle durulmuştur. Bkz. E. Mc Null Burns; Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950, s. 197-198.

politikalar izleme konusunda kararlı bir tutum içine girdikleri XX. Yüzyıl, devlet yapısındaki korkunç büyümenin de hızlandığı bir yüzyıldır. Refah devletinin, izlenecek sosyal politikalar adına siyasi iktidara yüklediği görevlerdeki aşırı artış, bir taraftan siyasi iktidarın ekonomiye müdahalesinin başlıca sebebinin oluşturmuş, diğer taraftan da sosyal politikalar için yapılan harcamalar devlet bütçesinin açık vermesine, devlet borçlarının artmasına ve siyasi iktidarın para basma aracını daha sık kullanmasına neden olmuştur. İPA taraftarları, refah devleti uygulamaları nedeniyle ekonominin politize olması ve ekonomik istikrarın siyasi iktidar tarafından bozulması yüzünden refah devleti modelinin tercih edilecek bir devlet sistemi olmadığı görüşündedirler. Onlara göre sosyal refah fonksiyonunun mantıken hiçbir geçerliliği yoktur. Sosyal refah, devlette bulunması arzu edilen niteliklerin mantık kılıfına sokulduğu bir fonksiyondan başka bir şey değildir. Devletin organları, ne olduğu belirsiz genel kamu çıkarından çok, kendi aralarında uyumlu bir çalışma için çaba harcarlar. Seçim yasalarının temsili niteliği ne kadar yansıttığı tartışmalıdır. Tek bir kişinin çıkarı için bile devlet adına karar veren birimlerin yetkilerine sınırlamalar getirilmelidir⁶³. Devlet, popülist amaçlı politik kararlarla, sahip olduğu vergi salma yetkisini ve görev edindiği yatırım fonksiyonunu yerine getirmek üzere yaptığı harcamaları birbiriyle uyumsuz bir keyfilik içinde kullanmaktadır. Devletin vergileme yetkisi üzerinde anayasal sınır bulunmazken, mali harcamalar bakımından da sınırı yoktur. Böylece devlet dilediği oranda ve dilediği alanlarda vergi salarak ve kamu harcamalarını da demografik, mesleki, coğrafi veya başka herhangi bir şekilde sınıflandırılmış seçkin grupların faydalarını gözetecek biçimde yaparak ayrımcılığa yol açmaktadır.

Ayrıca refah devleti çok çeşitli mal ve hizmet arz ettiği için karmaşık bir özel çıkarlar yapısının doğmasına neden olmakta ve gelirin farklı gelir gruplarına yeniden dağılımına yol açmaktadır.

---

⁶³ Bkz. J. Buchanan-Wagner; *Democracy in Deficit-The Political Legacy of Lord Keynes*, New York Academic Press, 1977, p. 350.

Çünkü devlet, ekonomik hakları gerçekleştirebilmek için vergileme yetkisini kullanmakta ve bu yetkiyle; geçimini kendi olanakları ile sağlamayı başaran kişilerden aldığı kaynağı az sayıda gerçekten yardıma muhtaç insana ve çok sayıda devlet sırtından geçinmeyi, partacılık, lobicilik veya rüşvet gibi yöntemlerle başarabilen kimselere aktarmaktadır⁶⁴. R. Nozick, ekonomik haklar yoluyla yaratılan bu yeniden dağıtım programlarının, yeniden dağıtım sonunda bir kişinin gelirini artırırken, bir başka kişi veya kişilerin sadece gelirini azaltmakla kalmadığı, ekonomik özgürlüklerini de sınırladığı ve üretimde bulunma isteklerini azalttığını öne sürer⁶⁵. Refah devletine kaynağı, amacı ve işlevi yönlerinden yönelen eleştirilerin ortak noktası özetle şudur: Refah iktisadı adı verilen bir teori XX. Yüzyıl'ın başından beri varlığını ve gelişimini sürdürmesine rağmen, gerçek dünya sorunlarından uzak, tümüyle soyut bir teoridir ve bu nedenle, bu teori üzerine bina edilen refah devletinin de tutarlı bir bilimsel dayanağı yoktur. Refah devleti tarihsel süreç içinde sanayileşmenin başlangıçtaki olumsuz etkilerinden, sınıfsal çatışmadan, kapitalist ve sosyalist ideolojiler arasındaki tartışma ve rekabetten, fakirlikten kaynaklanan sorunlara karşı duyulan ahlâki kaygılardan kaynaklanmış ve basit çoğulculuk ilkesine dayalı demokrasilerde siyasi partiler arasındaki vaat yarışı nedeniyle hızla genişlemiş kendine özgü bir ekonomik ve siyasal uygulama biçimidir⁶⁶. Politik iktisat yönünden ise refah devleti, özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi ilkelerini ihlâl etmeden devlet eliyle bazı gelir ve servet transferlerinin yapıldığı bir sistemin adıdır⁶⁷.

⁶⁴ Norman Barry; Yeni Sağ, s. 68.

⁶⁵ R. Nozick; Anarchy, State and Utopia, Basic Books, New York 1974, p. 149.

⁶⁶ Bkz. V. Savaş; "Politik Yozlaşma Ortamında Refah Devletinden Minimal Devlete", Türkiye Günlüğü, Eylül-Ekim 1994, S. 30, s. 10-20.

⁶⁷ V. Savaş; "Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adalet Üzerine Bazı Düşünceler", İçinde: Adalet Kavramı Der. Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1994, s. 85/92 (s. 86).

Refah devleti, amacı ve işleyişi yanında etkinliği yönünden de eleştirilerin hedefi olmuştur. Etkinliğe yönelik itirazlar liberal felsefenin ilkeleriyle uyumlu bir uygulama eleştirisidir. Sosyal refah hizmetlerinin garanti edilen bir düzeyde varlığı, çalışma isteğini azaltır. Çünkü bütün ekonomik kararlar elde edilecek sonuca göre alınır. Örneğin iş arama ya da aramama kararı, kişinin çalışarak kazanacağı ile çalışmadığı durumda elde edeceği gelirin karşılaştırmasına dayanacaktır.

Refah devletinde vergi ve sosyal güvenlik sistemiyle uygulanan yeniden dağıtım, hizmetlerin çoğu nakdi değil aynı olduğundan, gelire ilgili olmayan büyük ve karışık bir haklar sistemini doğurmaktadır. Bu da, yardımın sadece ihtiyaç sahibine ulaşamamasına değil, aynı zamanda israfçı bir bürokrasinin de sürüp gitmesine neden olmaktadır. İPA taraftarları, refah devletinin orta sınıfın yararına işlediği ve çoğunlukçu despotizmin, tüm ekonomik kararların lehine alındığı orta sınıftan kaynaklandığı görüşündedirler⁶⁸. Onların görüşüne göre refah devleti ihtiyaç içinde olanlar için bir güvenlik ağı olmaktan çıkmış, gerçekte orta sınıfı kollayan karışık bir yeniden dağıtım organizasyonu haline dönüşmüştür. Ayrıca yoksullukla savaşı hedefleyen refah politikaları, yoksulluğun daha da artmasının önüne geçememiştir⁶⁹.

Liberallere göre, (her ne sebeple olursa olsun) müdahalecilik rekabet oyununu bozar, ekonomide çeşitli sapmalara yol açar. M. Friedman, kapitalist toplumun şimdiki zorluklarının piyasa mekaniz-

⁶⁸ N. Barry; Yeni Sağ, s. 91.

⁶⁹ ABD’de “Yoksullara yardım programı” çerçevesinde 1970’li yıllar boyunca değişik mahalli organlarca yürütülen kırkdört mahalli sosyal programın giderlerindeki artış, GSMH’deki büyümeye nazaran ikibuçuk kat fazla olmuş ve bir yılda ikiyüz milyar dolar, yardım ve hizmet olarak takriben elli milyon kişiye ödenmiştir. Bu büyük harcamalara rağmen yoksulluk sorununun kötüleştiği yönünde gittikçe çoğalan bulgular elde edilmiştir. Yoğun hükümet müdahalesine rağmen iş imkanı düşmüş, bu müdahalelerin beklenen olumlu etkileri sağlanamamıştır. Bkz. Aktaran: M. Dikmen Caniklioğlu; Anayasa Arayışları ve Türkiye, s. 54.

masının işleyişini bozan devlet müdahalelerinden ileri geldiği görülmüştür⁷⁰. Devlet ekonomik alana karışmak suretiyle pazarın yerine geçerek ekonomiyi yapay olarak düzenlemekte, yapay karteller yaratarak bazı sektörleri yarışmaya karşı korumakta ve ekonomik gelişmeyi engellemektedir⁷¹.

Bu eleştirilerden hareketle İPA taraftarları, devletin refah devleti olmak yerine, klasik görevleri olan, “yurtiçi adalet ve emniyet” ile “yurtdışı savunma” görevleriyle sınırlı minimal bir devlet olması gerektiğini savunurlar⁷².

B. İPA'DA DEVLETİN SINIRLANMA YÖNTEMLERİ

1. İPA'nın Dayandığı Anayasa Anlayışı

J. Buchanan, siyasal düzeni üç ayrı işlev yönünden sınıflandırır. Birincisi mevcut yasaların uygulanması (yürütme), ikincisi varolan yasalar çerçevesinde sıradan politikaların uygulanması (vergileendirme, harcama, kamu mal ve hizmetlerinin sağlanması, finansmanı vs.), üçüncüsü ise kuralların yapısındaki değişiklikler yani anayasal reformdur. Bu fonksiyon yasalarda yapılacak değişimleri içerir ki, iyi tanımlanmış prosedürler yoluyla anayasal düzlemde gerçekleştirilecek bir işlem, diğerlerinden daha kapsamlıdır⁷³. İPA, ekonomik yaşama müdahale etmek isteyen siyasi iktidarı, anayasal olarak sınırlama gereği ve yararı düşüncesinden doğmuş bir anayasa tasarımıdır. Dayandığı Anayasal İktisat kuramının anayasa anlayışı da, onun bir toplumu oluşturan fertlerin kendi aralarında vardıkları uzlaşma

⁷⁰ M. Friedman; Kapitalizm ve Özgürlük, s. 320.

⁷¹ Robert B. Horwitz; “Understanding Deregulation”, in: Theory and Society, 15/1-2 December 1990, s. 139-170 (s. 140).

⁷² Bkz. Ivan Gough; “Welfare State”, p. 897. Ayrıca Bkz. J. Chevalier; “Koruyucu Müşfik Devlet Fikrinin Sonu”, içinde: Dünya Ekonomisinde Bunalım, s. 96-100.

⁷³ J. Buchanan; “Sözleşmecî Politik İktisat ve Anayasal Yorumu”, çev. Kâmil Tügen, içinde: Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat, s. 381-390 (s. 386).

sonucu hangi ilkelere uygun olarak ve hangi kurumlar eliyle yönetilmek istediklerini gösteren bir ulusal sözleşme oluşudur⁷⁴. Bunu kısaca, “devlet kurumlarının oluşumunda yurttaşlar arasında yapılan bir sözleşme” olarak tanımlamak da mümkündür⁷⁵. Anayasaların, yurttaşın devlete karşı korunması gereğinin ortaya çıktığı tarihsel sürece bağlı olarak, kişilerin siyasal hak ve özgürlükleri ile ilgilendikleri ve bütün ağırlığın bu alanın her yönden düzenlenmesine verildiği, bu arada devamlılık kazanan ekonomik bunalımların, Keynesyen iktisat teorisi ve buna bağlı uygulamaların da etkisiyle gittikçe genişleyen devlet müdahalelerinin ekonomik yaşamda yarattığı etkilerin dolaylı olarak bireysel özgürlükleri de tehdit etmesi vb. nedenlerle ekonomik faaliyetin anayasal yetki çerçevesinin yeniden düzenlenmesinin zorunlu olduğu inancı, İPA'nın dayandığı anayasacılığın özünü oluşturur. İPA, birey-devlet arasında süregelen ekonomik nitelikli ilişkilerde hem devlet hem de bireyin uyması gereken kuralların ve bu kuralların içinde işleyeceği kurumsal çerçevenin anayasa tarafından düzenlenmesi temel düşüncesinden doğmuştur. Ancak düzenleme, yönü itibarıyla devletin ve devlet adına yetki kullananların hareket alanını daraltmak konusunda daha ayrıntılı öneriler içerir. Bu anayasa tasarımı biçimlendiren yazarlar, batılı demokratik ülkelerin anayasalarında bireysel hak ve özgürlükler, kuvvetler ayrımı ve seçim sistemleri gibi siyasal konularda ayrıntılı düzenlemeler olduğu halde, birey-devlet arasındaki ekonomik ilişkileri düzenleyen kuralların ya hiç olmadığını, ya da yoruma açık genel kurallar niteliğinde anayasalarda yerini aldığını savunurlar. Anayasanın amacını, “refahı maksimize etmek” olarak net bir söyleme dönüştüren bu akımın taraftarları için anayasa, refahı sağlamaya yönelik ekonomik içerikli ilkelerle donatılmalıdır⁷⁶. Bu düşünce,

⁷⁴ V. Savaş; *Anayasal İktisat*, s. 5.

⁷⁵ Friedrich Schneider; “Politik Anayasa, Ekonomik Anayasa ve Anayasal Bütünlük (tebliğ)”, çev. Fatih Saygılı, içinde: *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, Ankara 1992, s. 10-31 (s. 10).

⁷⁶ F. Schneider; *agt*, s. 14.

ekonomik özgürlük ile siyasal özgürlük arasında kurulması gereken doğrudan ilişki ile daha iyi açıklanır. Ekonomik düzenlemeler özgür bir toplumun kurulması ve ilerlemesinde iki yönlü etkin bir rol oynarlar: Bir yanda ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük, geniş anlamdaki özgürlüğün bileşenidir ve böylece ekonomik özgürlük kendi başına bir amaçtır. Öte yandan ekonomik özgürlük siyasal özgürlüğe ulaşılmasında zorunlu bir araçtır⁷⁷. Ekonomik özgürlüğün birinci yönü, kişinin kendi çabasıyla ve yeteneğiyle kazandığı değerler üzerinde mutlak tasarruf hakkına sahip olmasını simgeler ki, genel özgürlüğün ayrılmaz bir parçasıdır. Ekonomik özgürlük siyasal özgürlüğe ulaşılmasında bir araç olarak görüldüğünde, ekonomik düzenlemeler gücün merkezileşmesi ya da yayılmasını etkilediği için önem kazanırlar. Ekonomik özgürlüğü doğrudan sağlayan ekonomik örgütlenme, yani rekabetçi kapitalizm Friedman'a göre ekonomik gücü siyasal güçten ayırdığı ve bu yolla birinin ötekini dengelemesini mümkün kıldığı için siyasal özgürlüğü de geliştirir⁷⁸.

Ekonomik konularda anayasal kural setlerinin oluşturulmasını savunan anayasal iktisadı, "sınırlı devlet hedefini iktisadi açıdan gerçekleştirmekte anayasacılık tekniğini kullanan bir akım" olarak da düşünebiliriz. Buchanan'a göre hükümetler, iktisadi hayatı düzenlemek için gerekli olan bilgiye sahip değillerdir. Bu bilgiye sahip olsalar bile, bilgilerin gereği doğrultusunda hareket etmeyip, seçmen desteğini kazanmak için istihdam, para ve maliye konularında bir takım popüler politikalara yöneleceklerdir. Siyasi iktidarın bu konularda alacağı kararların hem ekonominin istikrarı ve büyümesi yönünden ve hem de kişinin ekonomik hak ve özgürlükleri yönünden önemli etkileri olduğu düşünüldüğünde, çağdaş anayasalar açısından bu önemli bir eksikliklerdir. Bu nedenlerle, İPA taraftarları için siyasi iktidarın ekonomik alandaki yetkilerinin belirlenmesi ve birey ile devlet arasındaki ekonomik ilişkileri düzenleyecek kurullarla

⁷⁷ M. Friedman; Kapitalizm ve Özgürlük, s. 24.

⁷⁸ M. Friedman; Kapitalizm ve Özgürlük, s. 26.

güçlendirilmiş bir iktisat politikası anayasasının yapılması bir zorunluluktur⁷⁹.

2. İPA İçin Öngörülen Anayasal Sınırlamalar

İPA taraftarları mevcut anayasaların eleştirel incelemesinden kalkarak İPA modelini oluşturmuşlardır. Dolayısıyla mevcut anayasalarda devlet-birey ilişkilerinin bilhassa ekonomik yönü içinde aksayan ne varsa ve aksaklık hangi nedenlerden kaynaklanıyorsa, İPA bu aksaklıkları ve aksaklığa neden olan etkenleri ortadan kaldırmak amacıyla uygun bir içerikle tasarlanmıştır. Bunları şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

Buchanan, istikrarlı bir anayasal düzen için mutabakata dayanan üstün bir yasama organını öngörür. Yasama organı adil davranışın genel kurallarını ve -başta mülkiyet ve girişim hakkı ile sözleşme serbestisi olmak üzere-iktisadi özgürlükleri belirlemeli, devlet faaliyeti kamusal mal ve hizmetlerin üretimi ile sınırlanmalı ve yargının temel kurallarının tarafsız olarak uygulanması güvenceye alınmalıdır. Anayasal iktisadın konusu siyasal iktidarın iktisadi alanda neden sınırlanması gerektiği ve bu amaçla yapılması gereken anayasal düzenlemelerdir. Bu kuramın sözcüleri, esas olarak siyasal iktidarın iktisadi konulardaki düzenleme yetkisinin sınırlandırılmasıyla ilgilienmektedirler. Savundukları İPA modeli siyasal kararların alınmasında yukarıda “anayasaların ekonomik teorisi” başlığı altında da değindiğimiz gibi “oybirliği” kuralını bir karar alma yöntemi olarak getirmelidir. Bunun dışında devletin mali ve iktisadi yetkilerinin, başlıca denk bütçe, sabit vergi oranları, ekonomik ve sosyal haklara anayasada yer vermemek, kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin kaldırılması, devlet borçlanmasına karşı para hacminin kısıtlanması yoluyla sınırlama getirilmesi önerilmektedir⁸⁰.

⁷⁹ J. Buchanan; “İktisat Politikası Anayasası”, çev. Vural Savaş, içinde: Kamu Tercihi ..., s. 299-317 (s. 312), V. Savaş, Anayasal İktisat, s. 7.

⁸⁰ Brennan and Buchanan; “The Tax System as Social Overhead Capital: A Constitutional Perspective in Fiscal Norms”, in: Public Finance and

Genel olarak İPA'nın şu içeriği taşıması istenmektedir:

- Hem şahıs hem de mülkiyet hakları korunmalıdır.
- Bu hakların diğer bireylerin olası ihlallerine karşı güvence altına alınmasını sağlayan yapı oluşturulmalıdır.
- Söz konusu hakların nasıl değiştirileceğine ilişkin kurallar konulmalıdır.
- Kolektif kararların nasıl alınacağına ilişkin kurallar oluşturulmalıdır.
- Bu tip kolektif kararların hangisinin tercih edilip uygulanacağını belirleyen kurallar bulunmalıdır.

İPA taraftarlarına göre, bu şekilde belli başlı özelliklere sahip bir anayasanın mutlaka yazılı olması ya da kanun haline getirilmesi gerekmez. Anayasa basit bir şekilde nelerin yapılması gerektiği üzerinde uzlaşılan değerleri yansıtır. Anayasanın toplumun geniş çapta katılımını ve genel bir uzlaşımı yansıtan, bireysel ve toplumsal hakları koruyan bir yasa olması gerekir. Bu temel özellik anayasal unsurları taşıyacak, açık bir biçimde ortaya koyacak ve nihayet anayasaya entegre olacak kurumları yaratacaktır⁸¹.

Anayasal politik iktisatçının görevi, bu amaca uygun alternatif kural setleri oluştururken, normatif yönden de bireylere sosyal düzenlerini kontrol eden yurttaşlar olarak kendi amaçlarına en iyi hizmet edecek politik alana ilişkin kuralları bulmada yardımcı olmaktır⁸².

Kısaca İPA, liberal iktisadın bakış açısından geliştirilmiş bir anayasa tasarımıdır ve buna göre; bireysel tercihlerin nasıl kolektif tercihlere dönüştürüleceğini karara bağlayan, toplumun genel iyili-

---

Economic Groverh,eds: Dieter Bien-Karl W.Roskomp and Wofgangs F.Stolper, Pracedines of the 37 th Congress of the International Institute of Public Finance, Detroit: 1983, pp. 41-53.

⁸¹ Bkz. Brennan-Buchanan, agm, p. 43.

⁸² J. Buchanan; "İktisat Politikası Anayasası", içinde: Kamu Tercih ve..., s. 316.

ğini temsil ettiği varsayılan sosyal refah fonksiyonunun nasıl oluşturulacağına ve bir ekonomide toplumsal tercihlerin nasıl sıralanacağını gösteren bir kurallar kümesidir⁸³.

Bu kurallar kümesi vasıtasıyla getirilecek anayasal sınırlamalar ise ana hatlarıyla şöyledir:

a. Siyasi İktidara Mali Kısıtlamalar Getiren Sınırlamalar

Siyasi iktidarın bütçe, vergi, para basımı, transfer ödemelerinin yönü ve sınırları konusunda anayasal olarak kısıtlanması İPA içinde “anayasalarda mali reform” başlığı altında önerilmektedir. Çağdaş demokrasilerde devletin varlığını doğrudan ve en güçlü biçimde ortaya koyduğu alan “vergileme” ve “harcama”, teknik deyişle “maliye alanı”dır. Devlet bu alanda kendisine bir monopol yetkisi şeklinde tanınmış olan yasa çıkarma ve zora başvurma gücünü kullanır. Bu gücün siyasi iktidar tarafından nasıl kullanılacağı, yurttaşın hak ve özgürlükleri yönünden olduğu kadar, halk egemenliği ilkesi yönünden de büyük önem taşır⁸⁴. Bu konular klasik maliye teorisinin incelemeyeceği konulardır. Klasik maliye teorisi siyasi iktidarların etkinlik ve eşitlik gibi kriterler yönünden vergileme gücünü nasıl kullanmaları gerektiğini inceler. Klasik maliye düşüncesindeki vergi sisteminin halihazırda uygulanmakta olan hükümet politikalarının gerçekleştirilmesinde kullanılan bir araç olarak kabul edildiği, anayasal iktisadın alternatif yaklaşımının ise anayasal perspektif yönüyle “vergi sisteminin kendine özgü politik amaçlar taşıyan normlar” olarak, uygulanmakta olan sisteme ikame edilebilmesi olduğu belirtilmiştir⁸⁵. Bu bağlamda öncelikle kamu sektörünün vergi ve harca-

⁸³ Güneri Akalın; “Anayasamızın Piyasa Ekonomisi ile Uyumlaştırılması: Mali ve Ekonomik Hükümler ile Sosyal ve Ekonomik Hak ve Ödevlerin Yeniden Düzenlenmesi” (tebliğ), Anayasa Yargısı-1995, s. 71-87 (s. 86).

⁸⁴ V. Savaş; “Mali Anayasanın Temel Konuları”, Anayasa Yargısı 1991, s. 333-370 (s. 333).

⁸⁵ Bkz. Brennan and Buchanan; “The Tax System as Social Overhead Capital: A Constitutional Perspective an Fiscal Norms”, p. 41.

malarının yapısını tamamlayan “mali anayasa”ya bir tanım getirilir: Mali anayasa bireysel ve kolektif faaliyetleri ortaya koyan amaçlardan birisidir. Mülkiyet hakları üzerinde herhangi bir sınırlama, vergileme tekniğine ilişkin öneriler, vergisel konulu öncelikler, kamu harcamaları ve vergi gelirlerinin politikacı, idareci ya da bürokratların özel kullanımlarına kapalı tutulması konusundaki sınırlamalar ve bütçe prosedürü üzerindeki düzenlemeler mali anayasanın içeriğini oluşturur⁸⁶. Mali anayasa ile yapılmak istenen her şeyden önce siyasi iktidarın vergileme gücünü nasıl kullanacağını tahmine çalışmak ve daha sonra da tahmin edilen bu kullanma biçimine göre bireyi devlete karşı korumak amacıyla vergileme gücünün anayasal olarak nasıl sınırlanması gerektiğine ilişkin bir çözüm geliştirmektir⁸⁷.

b. Gelir Dağılımının Anayasal Sınırları

İPA taraftarlarına göre bir toplumda mevcut gelir dağılımının adil veya hakça olup olmadığını tartışmak için önce gelir dağılımını düzenleyen kuralların olup olmadığına, sonra da var ise, bu kuralların niteliğine bakılmalıdır. Oysa adalet ile ilgili geleneksel teoriler, hemen daima gelir dağılımını “adalet” veya “eşitlik” kriterleri ışığında incelemiştir. Bu görüşlere göre, bir sistemin adil olup olmadığı mevcut gelir dağılımı sistemine bakarak saptanır. Bireylerin gelirleri, servetleri, eğitim, konut, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladıkları gibi somut ve gözle görülebilen konular dikkate alınarak gelir dağılımının hakça olup olmadığına karar verilir.

Anayasal iktisadın temel amacı “ne gibi anayasal kurallarla gelir dağılımının hakça olması sağlanır” sorusuna cevap aramak olduğu için, bu kuram gelir dağılımında adaleti belli anayasal kurallara göre inceler, alternatif kuralları bu yönde değerlendirir. Anayasal iktisatçıların bu konuda karşısına çıkan ve cevap bekleyen temel soruların başında; “siyasal sistemin serbest piyasa sisteminden daha hakça bir

⁸⁶ Brennan and Buchanan, agm, p. 45.

⁸⁷ V. Savaş; “Mali Anayasanın Temel Konuları” Anayasa Yargısı-1991, s. 334.

gelir dağılımı sağlamasının mümkün olup olmadığı” sorusu gelir. Bu soruya olumlu bir cevap verilebilirse sorulması gereken diğer soru; “siyasal düzene ait ne gibi kurallar adil bir gelir dağılımı sağlayacak güçtedir?” sorusudur⁸⁸.

Siyasi iktidarın gelir dağılımını etkileme ve belirleme gücüne sahip olduğu bir anayasal sistemde gelir dağılımında adaletin anayasal kurallar yoluyla sağlanması sorusu daha da önem kazanmaktadır.

c. Devlet Gücü Üzerine Konulabilecek Anayasal Sınırlamalar

İPA, anayasal düzende siyasi iktidarın yetki kaynakları ve yetki kullanma biçimleri ve bunların niçin ve nasıl sınırlandırılması gerektiği düşünülerek geliştirilmiş bir modeldir. Siyasi iktidarın hem parlamento hem de hükümet anlamında dilediğini yapabilme gücüne sahip olması veya böyle bir güce sahip olduğunun sanılması demokratik yozlaşmanın temel nedeni sayılmıştır⁸⁹. Anayasal iktisadın İPA modeline dayanak kıldığı, siyasal sistemin kendine özgü kuralları içinde ve anayasal yetkileri kullanarak görev yapan siyasal organların ekonomi biliminin bakış açısı ve ekonomi biliminin yöntemleriyle analizi olarak nitelendirebileceğimiz siyasal kurumlar eleştirisi, siyasetin pratiğine yönelik gözlemlerden, gerçeği yansıtan özgün sonuçlar çıkarması bakımından önemlidir. İlk göze çarpan, bu siyasal kurumlar eleştirisinin, temsili demokrasinin zaafları üzerinde yoğunlaşıyor olmasıdır. Yukarıda da birkaç kez değindiğimiz gibi anayasal iktisadın öncüleri, bugün hemen bütün demokratik ülkelerde siyasi iktidarın ve özellikle parlamentonun çoğunluk oylarına dayanarak dilediği her şeyi yapabileceği düşüncesinin egemen olduğunu ileri sürerler. “*Toplum bir şeyin doğruluğuna bir defa inandırıldı ve bu konuda koşullandırıldı mı o şeyin gerçekten doğru olup olmadığını araştırmak*

⁸⁸ Bkz. J. Buchanan; “Constitutional Constraintson Governmental Taxing Power”, ORDO, Vol. 30, Stutgard, New York 1979, pp. 351 vd.

⁸⁹ Schneider; “Politik Anayasa, Ekonomik Anayasa ve Anayasal Bütünlük”, içinde: Ekonomik Anayasa Sempozyumu, s. 30. V. Savaş; “İktisat Politikası Anayasası, (tebliğ), Anayasa Yargısı 1989, s. 77-117 (s. 89).

*gereğini duymaz. ..."Parlamentonun üstünlüğü" ilkesi konusunda da böyle olmuştur*⁹⁰ Bu ilke genellikle birlikte ifade edilen iki anlamı içerir: Bunlardan biri parlamentonun en yüksek organ olduğu, ikincisi ise sınırsız bir otoriteye sahip olduğudur. Parlamentonun en yüksek organ olması, devletin diğer organlarının çalışma esaslarını ve amaçlarını belirleyen yasaları yapma yetkisine sahip olmasının doğal bir sonucudur. Ancak bu, onun dilediği alanı dilediği gibi düzenleyebilecek sınırsız bir otoriteye sahip olduğu anlamına asla gelmez. Parlamento yasa yapma yetkisini halk adına kullandığına göre, sahip olduğu bu yetkiyi halkın kendisine verdiği alanlarda ve ölçüde kullanmak zorundadır. Bu sınırları belirleyen otorite ise toplumun anayasası ve evrensel hukuk kurallarıdır. Bu nedenle başta parlamento olmak üzere bütün kurumları anayasa ve evrensel hukuk kuralları ile sınırlamak gerekir. Kendini anayasa ve evrensel hukuk kuralları ile bağlı saymayan bir parlamento ne kadar büyük çoğunluğa dayanırsa dayansın demokratik sayılamaz. Hayek bu görüşün devamında; *"demokratik kurumların hukukun üstünlüğü ile sınırlanması yoluna gidilmezse bu kurumlar sadece totaliter demokrasiye yol açmakla kalmaz, zamanla plebisiter diktatörlüğe dönüşür*⁹¹." diyor. Bu, aynı zamanda anayasal kurullarla sınırlanmayan bir siyasi iktidarın zamanla saygınlığını ve meşruiyetini yitirmesi demektir. Çünkü yetkileri anayasal olarak sınırlanmamış bir siyasi iktidarın yönetiminde, seçmen ile politikacı arasındaki oy karşılığında çıkar sağlama ticareti sürüp gidecek ve bu, zaman içinde iktidarı zayıflatacaktır. Demokrasiyi yozlaştıran sadece oy peşinde koşan politikacı değildir, kişisel çıkar peşinde koşan ve vereceği oyu bir şantaj aracı yapan seçmen de bu yozlaşmada aynı derecede sorumludur. Bu nedenle anayasal sınırlamalar siyasi iktidarı, seçmenden gelecek baskılara karşı korumalıdır⁹². Bu zaafı sona erdirecek sihirli formül İPA taraf-

⁹⁰ F. A. Hayek; "The Political Order of a Free People", in: Law, Legislation and Liberty, The University of Chicago Press, Chicago 1979, p. 5.

⁹¹ F. A. Hayek, age, p. 7.

⁹² Bkz. J. Buchanan, "Constitutional Restrictions on Power of the Government", p. 442.

tarları için “oybirliği kuralı”dır. Çünkü onlar için, politika, piyasa gibi bireysel tercihlerin özgür olarak kullanıldığı bir mübadele ilişkisine pek müsait değildir. Bu mübadelenin politikadaki benzeri, alışverişe katılan kişiler arasındaki gönüllü anlaşmadır. Politikada toplumsal tercihin oybirliği ile yapılmış olması piyasadaki mübadele özgürlüğünün muadilidir. Bu nedenle uygulamaya konan bir politikayı, yarattığı sonuçlardan bağımsız olarak ne ölçüde oybirliği kuralına uygun olarak belirlendiğine bakarak değerlendirmek gerekir. Çünkü politikada etkinliğin sağlanması, bir başka deyişle politik karar alma sürecine katılan herkesi tatmin etmesi, ancak politikanın oybirliği kuralı ile belirlenmiş olmasına bağlıdır. Oybirliği, etkinliği sağlayacak kural olarak benimsenince oybirliğine yaklaşmayı sağlayacak her düzenleme politik sistemde bir “iyileşme” olarak nitelendirilebilir.

Karar almada oybirliği kuralının öngörülerek siyasetin gücünün sınırlandırılması yanında İPA siyasal karar alma sürecinde yöntem sınırlamasını da önermektedir. Örneğin önemli politik konularda halk oylaması (referandum) veya seçmenlerin hükümeti belli bir politika izlemeye zorlayabileceklerin bir yöntemin kabulü benimsebilir. ABD ve İsviçre’de uygulanmakta olan bu yöntem seçmenlerin/vergi ödeyenlerin büyük bir çoğunluğunu istemedikleri hükümet politikalarından korumaya yardımcı olmaktadır. Anayasal iktisatçılar çağımızda temsili demokrasilerde siyasi iktidarların başarısızlığının üstesinden gelmenin en iyi yolunun, sınırlayıcı kurumların anayasal yapıya alındığı bir demokrasi olduğunu ileri sürmektedirler⁹³. Ayrıca her toplumun kendi yapısına ve her siyasi rejimin özgün koşullarına uygun İPA örnekleri türetilebileceği, bu konudaki anayasal hükümlerin zamana ve koşullara göre esnek ve değişebilir olabileceği, kuramın öncüleri tarafından belirtilmişse de, asıl olarak kuramın anavatanı ABD’nin idâri örgütlenmesinden çıkarılan bir sınırlama aracı daha vardır: Güçlü bir federalizm, merkezi hükümetin

⁹³ J. Buchanan; “Constitutional Restrictions on the Power of Government”, p. 446.

yetkisinin kontrolünde en önemli unsurlardan biridir. Bu görüşün gerekçesi de, hükümetin bir yasama dönemi içindeki politikalarını belirleyen mümkün olduğunca çok ve birbirinden bağımsız kurumların oluşturulmasının ve böylece merkezi hükümetin sınırlı bir yetkiye sahip kılınmasının ekonomiyi yönetmesinde piyasa sisteminin lehine olmak üzere güçlük yaratacak olmasıdır⁹⁴.

Devlet gücüne genel bir sınırlama olarak "hukukun üstünlüğü" ilkesi gösterilmiştir. Bu ilkenin bir sınırlama nedeni olarak benimsenmesi, yöntemler veya sonuçlar üzerine getirilecek sınırlamalardan daha etkin olacak biçimde, siyasi iktidar eylemleri ile ulaşılmasına izin verilen sonuçların yapısını sınırlamaktır. Bu amaç, mâli işlemlerden doğacak sonuçların eskiden beri bilinen "hukuka uygunluk" kuralına uyularak gerçekleştirilmesini öngörür. Hayek'in bu sınırlama ilkesini önermek suretiyle ifade etmek istediği; vergiler dahil bütün kuralların genel olması, bir başka deyişle bu kuralların siyasi toplumun bütün üyelerine uygulanabilecek ve bütün üyeleri kendisine tâbi kılacak nitelikte olmasıdır⁹⁵.

III. ANAYASACILIK İLKELERİ ve ANAYASALARIN İŞLEVİ İŞİĞİNDE İPA

Hemen tamamı iktisatçı olan İPA kuramcılarının, anayasa önerileri bağlamında hukukçuların dikkatine sunduğu üç sorun var:

1. Ekonomik haklar, devletin gelir dağılımına müdahalesini kaçınılmaz kıldığına göre, bunlar anayasalarda ne şekilde yer almalıdır?
2. Anayasa yargıcı, refah devleti (sosyal devlet) kavramını yorum-

⁹⁴ J.D. Gwartney-R.E. Wagner; "Public Choice and the Conduct of Representative Government", in: Public Choice and Constitutional Economics, Eds. F. Briet-F. Elzinga, London Jai Pres 1988, p. 5., J. Buchanan; "Constitutional Restrictions on the Power of Government", in: The Theory of Public Choice II, Eds. J. Buchanan - R. Tollison, Ann Arbor, The University of Michigan Press 1984, pp. 439-451 (448 vd.), Schneider; "Politik Anayasa, Ekonomik Anayasa ve ...", s. 29-30.

⁹⁵ Bkz. F.A. Hayek; Law Legislation and Liberty, s. 411.

larken buna nasıl bir somut içerik kazandırmalıdır? 3. Ve nihayet, bugünün vergilemeden, yeni vergiler almadan harcamalarını alabil-
diğine artıran siyasi iktidarı ne şekilde sınırlanmalıdır?

Bu üç sorun, modern devletlerin son iki yüz yıllık tarihinde bazen özerk alanlar olarak varlık kazanmış, bazen da birbiriyle iç içe girmiş siyasi-ekonomik yapılanmaların temelindeki ideolojik kamp-
laşmalarla yakından ilgilidir. Esasen liberal anayasacılığın evrimi bir devlet yapısı içinde, birey-toplum-devlet arasındaki ilişkilerin, hak-
görev-sorumluluk dengelerini gözetererek nasıl çözülebileceğine ilişkin arayışların, anayasal metinlere aşama aşama yansıtılmasıdır.

Anayasalar, liberal düşüncenin ürünüdür. Sınırlı siyasi iktidar, çoğulcu bir toplumsal yapılanma, birey hak ve özgürlüklerini eksen alan bir devlet örgütlenmesi, liberalizmin yazılı anayasalara ilham ettiği değerlerdir. Hatta yazılı anayasaların doğuş nedeni, bu değer-
leri toplumsal sözleşmenin ürünü sayılan bir belge ile sabitlemektir dahi diyebiliriz.

Ne var ki liberal düşüncenin ürünü olan anayasalar, XIX. ve XX. Yüzyıl'ın büyük devrimleri ve savaşlarının da etkisiyle değişen siyasal yapılar ve çeşitlenen toplumsal talepleri, liberal düşüncenin klasik çerçevesini aşarak ve hatta bozarak karşılamak zorunluluğu nedeniyle bugün tamamen farklı ideolojik zeminlere oturmuşlardır. Sınırlı devleti kurmak ve siyasi iktidarın sınırlarını korumak amacıyla yapılmış anayasalar için bugün gündemde olan sorun, siyasi iktidarı gerçek anlamda sınırlamanın kural, kurum ve yöntemlerini yeniden düşünmek ve formüle etmektir. İPA, refah devleti olarak büyüyen, genişleyen ve sınırsız yetkilerle donanan devleti, klasik liberal düşün-
cenin kurguladığı devlet algısına uygun sınırlara çekerek yeniden tanımlamak için anayasacılığın bir yöntem olarak denendiği bir tasarımdır. Amacı, refah devleti (sosyal devlet) ne alternatif olabilecek bir devletin görev ve yetki haritasını yeniden çizmektir. Kuramsal çerçevesi; refah devletinin özelliklerine tepki, refah politikalarının ürettiği olumsuzluklara çözüm önerileri ve bunların haklılaştırıcı gerekçeleri ile çizilmiştir. Leviathan'a benzetilen refah devletini özgürlük adına

sorgulamak, refah devletinin amacı, ilkeleri ve politikaları ile demokratik değerler, kurumlar ve süreçler arasındaki çelişkileri saptamak ve bu çelişkiler üzerinden İPA modelini meşrulaştırmak, Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat kuramının kendisini ortaya koyarken kullandığı yöntemin ana çizgileridir. İPA modelinin tanıtımına, demokrasinin ve devletin rolünün yeniden tanımlanması ile başlaması, refah devletine yönelik tepkinin bir nedeni ve sonucudur. Çünkü devletin rolü, genelde egemenliğine tâbi olan bireylerle ilişkilidir ve bu ilişkideki “zor ve hukuk”, “iktidar ve yasa”, “görevler ve haklar” ikilemlerinin sentezi olarak tanımlanır⁹⁶. Devletin rolünün tanımı, bu nedenle onun meşruluk temelini, buna dayanarak yerine getireceği işlevlerin olduğu kadar, devletin meşruluk alanı içerisinde bireylerin özgürlük alanının sınırlarının belirlenmesini de içerir. Neoliberal ideoloji bu nedenle, devletin rolünün yeniden tanımını, meşruluk ve özgürlük sorunları çerçevesinde yapmaktadır. Ancak klasik liberalizmin felsefi düzlemde tüm karşı koyuşlarına rağmen, çağdaş devletlerde gözlemlenen olgu ve pratikler devlet-toplum ikileminin iddia edildiği kadar belirgin olmadığını gözler önüne sermektedir. Hatta bu ikilemin kapanmış olduğu bile savunulmaktadır⁹⁷. Bu nedenle de meşruluk sorunu; “devletin ekonomide ve toplumdaki sorumluluklarının yeniden incelenmesi” çerçevesinde ele alınmaktadır. Yine de bireysel özgürlüğün gerçekleşme koşullarını 18. Yüzyıl liberalizminin esaslarına dayandırmaları ve çağdaş demokrasinin tüm kurum ve kurallarını eleştirerek refah devletini sarsmayı amaçlamaları yeni bir meşruluk arayışına yöneldiklerini de göstermektedir.

Değerlendirmelerimiz İPA'nın dayandığı bu genel yaklaşımın çağdaş devlette gözlenip onaylanmayan demokrasi düşünce ve

⁹⁶ David Held; *Models of Democracy*, Standford University Press, Standford California 1987, s. 42.

⁹⁷ Bkz. S. Martin Lipset; “Political Sociology”, in: *Sociology Today-Problems and Prospects*, Eds. Robert K. Merton-Leonard Brom-Leonard S. Cottrell, Harpers Torchbooks, New York 1965, s. 81-144 (s. 106).

pratikleri ile, bunların anayasacılık açısından ifade ettiği anlam çerçevesinde yapılacaktır.

A. SİYASİ İKTİDARI SINIRLAMA ARACI OLARAK İPA

1. Sınırlı Devlet Düşüncesinin Kaynağında Bir Kuram: Sözleşme

Anayasanın ve anayasal devletin hukuksal tanımları, iktidarın sınırlanması ve organların görev ve yetki alanlarının belirlenmesi işlevinin anayasa aracılığı ile ve anayasal düzlemde gerçekleştirildiğini ortaya koyuyor. Anayasalar siyasi iktidarı denetleyebilmenin bir aracı olarak düşünülmüşlerdir. Sınırlamaların doğası ve derecesi ne olursa olsun tüm anayasalar sınırlı hükümet inancını ve bu sınırlamaları gerçekleştirmede anayasalara duyulan güven hissini yansıtır.

İPA için de anayasa benzer bir işleve sahiptir, ancak İPA'nın belirleyici unsuru; anayasanın yurttaşlar arasındaki bir sözleşmenin belgesi olduğu üzerindeki dikkat çekici vurgudur. Sözleşmenin ana konusu, çıkarları için birleşerek devleti oluşturan bireylerin aralarında yapacakları anlaşmanın, modern toplumun karşı karşıya bulunduğu kamu malları konusundaki ortak davranışın güvencelerini hangi koşullar ve içerikle yaratacağıdır. Anayasanın toplumsal bir uzlaşmanın ürünü olması veya bu uzlaşmayı yansıtmaları toplumsal verimliliğin kurumlar oluşturularak artırılmasına da hizmet eder. Bir anayasanın esas amacının da toplumun gelecekte beklenen refahını maksimize etmek olduğu belirtilmiştir⁹⁸.

R. Dahl, XVII. Yüzyıl'dan itibaren sözleşme kuramının dayandırıldığı "rıza" kavramının, "demokratik bir devlet" fikri için ahlâki bir temel olarak kullanıldığını belirtir⁹⁹. İPA taraftarları için bireysel

⁹⁸ F. Schneider; "Politik Anayasa, Ekonomik Anayasa ve Anayasal Bütünlük", s. 17, N. Aydın; "Anayasallaşmanın Tarihsel Gelişimi, Özellikleri ve Sınırları", içinde: Demokrasi Gündemi, 1994/II, Sayı: 18, s. 33-36.

⁹⁹ R. Dahl; Demokrasi ve Eleştirileri, s. 251.

çıkarların gerçekleştirilmesi amacıyla anlaşarak kurulan devlet, klasik tanımında “bir grup insanın kendini koruma dürtüsünün kurumsallaşmasıdır.” Bu kurumsallaşmaya hayat veren bir toplumsal uzlaşmanın varlığını kabul etmek durumundayız. Sözleşme kuramı, varsayımsal olarak çizilen sözleşme öncesi doğal yaşam tablosunun özelliklerine ve bu ortamdan çıkışın belgesi sayılan sözleşmenin içeriğine göre çeşitli yönetim modellerine dayanak oluşturmuştur. Farklı siyasal sistem yaratabilme esnekliğine rağmen, kuramın kesinlikle aynı biçimde anlaşılabilir bir yönü vardır: O da sözleşme kuramının devleti bireysel iradelerinin uzlaştığı bir zeminde tanımladığı, yani devletin temeline somut bireyi yerleştirdiğidir. Bu durumda devletin işlevleri ve devlet adına egemenlik yetkilerini kullanan kurumları tartışırken yerine getirilen görevlerin ve yapılan hizmetlerin ne ölçüde bireysel tercihleri yansıttığı genel bir şablon olarak kullanılmalıdır. Nitekim, devlet gücünün azaltılması ile ilgili olarak getirilen ilk kanıtın dayandığı meşrulaştırma temeli de bu kurama dayandırılmıştır. “Devlet ne kendisinden ötürü, ne de yurttaşları aşan bir üst yetkilendirmeden dolayı meşrudur. Onun meşruiyeti bireylerin teker teker evrensel onaylama kudretlerinin sonucudur¹⁰⁰”. Yukarıda değindiğimiz gibi İPA da devletin ve anayasaların varlığını sözleşme mantığı ile açıklar. İPA taraftarlarına göre “anayasa, bireylerin üzerinde uzlaşmalarını değerleri yansıtan bir sözleşmedir.¹⁰¹” V. Savaş anayasanın, “bir şirket sahibinin genel müdüre verdiği iş talimatı gibi” olduğunu söyler. “şirketi satacağın, taşıyacağın, sermaye artıracacağın zaman haber ver, gerisini sen bilirsin” der patron¹⁰²”

Gelişme bununla da kalmamış, bilhassa çağımızda sermaye birikmesi ve büyük çaplı ekonomik faaliyetleri yürütmekte bir araç

¹⁰⁰ Otfried Höffe; “Adalet Bir Değiş Tokuş mudur?” çev. Ahmet Aslan, içinde: Sosyal&Siyasal Teori, Der. Atilla Yayla, Ankara 1993, s. 285-298 (s. 297).

¹⁰¹ J. Buchanan; “Pozitif kamu Tercih Teorisi ve Normatif Temelleri”, çev. Çoşkun Can Aktan, içinde: Kamu Tercih ve Anayasal İktisat, s. 58-77 (s. 66).

¹⁰² V. Savaş; Anayasal İktisat, s. 32.

olan dev şirketlerin yayılması yüzünden, sosyal sözleşme bu kez de bu kuruluşların serbesti alanlarını saptamak için kullanılır olmuştur. Hatta daha da ileri gidilerek birey-devlet ilişkilerinin genel çerçevesinin şirketlerdeki işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen sözleşme benzeri bir toplumsal sözleşme kuramı ile çizildiği, bu açıdan bakıldığında devletin çağımızda üstlendiği görevlerin bir yetki gaspı sayılabileceği de ileri sürülmüştür. L. Lipson bu görüşe şiddetle karşı çıkıyor. O'na göre: "Sözleşme, taraflara güvence altına alınmış, belirlenmiş haklar ve ödevler vermektedir. Toplum da üyeleri için aynı şeyi yapmaktadır. Sözleşme bir alış-veriş iradesinin ürünüdür. Toplum için de bu böyledir. Ama bu noktadan sonra artık benzerlikler bir işe yaramaz. Nitekim grupların hepsi anonim ortaklıklara benzemediği gibi, gruptaki bütün ilişkiler de sözleşme niteliğinde değildir. İşte örneksenedeki yanlışlık da buradadır. İnsanlar topluma bir kira sözleşmesi yapar ya da bir ortaklığa girer gibi girmezler. Toplumdan bir bankadan para çeker ya da bir işten ayrılır gibi ayrılmazlar. Öyleyse diğer sosyal gruplar gibi, bir devletin kurulmasıyla ilgili etkinlik ve geleneklerin bir ortaklık sözleşmesiyle açıklanması mümkün değildir. Böyle çok ve karmaşık nitelikleri olan toplumsal ilişki bir kâğıdın dört köşesine sığdırılmaz, bir faturadaki mal kalemleri biçimine sokulamaz."¹⁰³ Bu sözleşme karşıtı keskin yaklaşım, sözleşmenin devlet karşıtı veya sınırlı devlet taraftarı tüm görüşlerin dayanağı yapılması şeklindeki iştah ve eğilimi bir ölçüde kesiyorsa da sınırlı devlet formülleri üretmede kullanılabilir temel mantığını çürütmekte pek işe yaramıyor.

Gerçekten, burjuvazinin egemen bir sınıf olarak yükselmeye başladığı ve ekonominin büyük ölçüde sanayie yöneldiği XVIII. Yüzyıl'dan itibaren, geleneksel toplum ve iktidar yapılarını sorgulamaya başladığınız, yeni üretim ilişkilerinin güç kazandırdığı toplumsal sınıfın, siyasi iktidarın örgütlenişinde söz sahibi olma hakkını teslim ediyorsanız, o zamana kadar iktidarın kullanımını formüle etmiş egemenlik anlayışından ayrı bir anlayışa yönelmek zorundasınız demektir. O ekonomik gücün kendi zihinsel kalıplarını

¹⁰³ L. Lipson; Politika Biliminin Temel Sorunları, s. 51 vd.

yarattığını ve iktidarın kaynağını halka indirdiğini kabul etmek durumundayız¹⁰⁴. A. Toffler; "İster demokratik olsun ister başka türlü olsun her sistemde insanların nasıl servet yarattığıyla, kendilerini nasıl yönettiği konusunda bir tutarlılık olması gerekir. Eğer siyasal sistemle ekonomik sistem birbirinden çok ayrıysa sonunda biri mutlaka diğerini mahveder. Biz insanlar tarih boyunca iki kere yepyeni bir servet yaratma yolunu keşfetmişizdir. Ve iki seferinde de ona uyacak bir hükümet biçimi icat etmişizdir. Tarımın yayılması eski sosyal ve siyasal düzenlemeleri silmiş, yerine kent devletleri, hanedan krallıkları ve feodal imparatorlukları getirmiştir. Sanayi Devrimi de bunların birçoğunu yok etmiş, seri üretim, seri tüketim ve kitle iletişim araçlarının devreye girmesiyle birçok ülkede öncesinin karşıtı olan sistem doğmuştur. kitle demokrasisi"¹⁰⁵ sözleriyle Yakınçağ'ın Fransız Devrimi ile simgelediği temel dönüşümü özetliyor. Kitle demokrasisi kavramı, Rousseau ile ilk ifadesini bulan; egemenliğin kaynağı bireyin, yönetime doğrudan ve aracısız katılımı üzerine yükselmiş bir demokrasi anlayışıdır ve sorun bu anlayışın içinde gizlidir: Halk için halk tarafından, halkın istediği gibi ve istediği kadar yönetimde, temsili kurumların halk adına kullandığı yetkiler nasıl ve kim tarafından denetlenecektir? İPA için çözüm siyasi iktidarı, sözleşenlerin ortak iradesinin ürünü olan anayasa ile sınırlamaktır.

2. Siyasi İktidarı Sınırlama Yeterliliği Açısından İPA

Siyasi iktidara getirilecek sınırlamaların türü ve niteliği ile hükümetin bu sınırlamalara uygun davranmasının sağlanması konusunda anayasanın ne derece etkin rol oynayacağı, anayasayı yapanların korumak istedikleri değerler ve bu anayasa ile güdülen amaçlarla da yakından ilgili bir sorundur. Liberal düşüncenin tam bir ürünü sayabileceğimiz ABD Anayasası'nı yapanlar için, kurulacak yeni devlette yönetimin, özellikle bireyin temel haklarını çiğnemeyecek bir

¹⁰⁴ A. Güriz; "Kapitalizm ve Hukuk", Anayasa Yargısı, Ankara 1993, s. 227.

¹⁰⁵ A. Toffler; Yeni Güçler Yeni Şoklar, çev. Belkis Çorakçı, Altın Kitaplar Yay., İst.1992, s. 256.

biçimde oluşması zorunlu idi. Bunun için de devletin işlevlerini üstlenen organları ayrı yetki ve görevlerle donatarak, güçler ayrılığına uygun bir örgütlenme yoluyla güçlü bir devletin ortaya çıkmasını önlemek, bulunabilen en uygun çözümdü. Federal devletin yetkilerini sınırlı biçimde sayan, yasama ve yürütme organları arasındaki görev ve yetki sınırlarını ise net bir biçimde çizen hükümlerin anayasaya konulması ile yetinilmiş, ancak değişen koşullar nedeniyle işlemez hale gelerek saygınlığının azalabileceği düşüncesiyle anayasa metin esnek tutulmuş, devlete yetki tanıma konusunda son derece hasis davranılmıştı. Ancak bu bile, zaman içinde güçlü bir merkezi devletin oluşumunu engelleyememiş, anayasaya rağmen koşullar, ABD'nin dünyanın en müdahaleci devletlerinden biri olmasına yol açmıştır¹⁰⁶. İPA'nın anavatanı ABD'dir ve koşulların, liberal bir mantıkla en az görevle ve en az yetkili bir biçimde işlemesi kurgulanan devleti bu kadar müdahaleci kılması karşısında İPA, anayasanın yapıldığı döneme egemen olan felsefeye dönüşü simgelemekte, devletin görevlerini yeniden başlangıçta düşünülen noktaya çekmenin kuramsal zeminini hazırlamaktadır. İPA taraftarları, iktidarın kötüye kullanılması sorunu üzerinde öyle çok durmuşlardır ki, önerdikleri anayasa ile konulan sınırların, devleti denetlemek mi yoksa kösteklemek mi amacına yöneldiği sorunu önem kazanmaktadır. Onlar için anayasallaşma kavramı, bir takım olumsuz faaliyetler olarak anlaşılmaktadır. Yani, siyasi iktidarın neleri yapamayacağı konusunda anayasal düzenlemelere gidilmesi, modelin özünü oluşturur. Bu anayasa modelinde hukukun üstünlüğü düşüncesi, adeta bir takım yasaklarla sağlanmak istenmektedir. Hükümetlerin neleri yapamayacakları konusundaki denetler, yasaklar ve sınırlamalar anayasallaşmanın özü ve kişi özgürlüklerinin başlıca güvencesi sayılmıştır.

Bir anayasanın, hükümetlerin neleri yapamayacağına dair getireceği hükümler için belirleyici kriterler ise o anayasal sistemin felsefi ve ideolojik tercihlerinden ortaya çıkar. Liberal demokrasiler siyasi-

---

¹⁰⁶ G. Şaylan; *Çağdaş Siyasal Sistemler*, TODAİ Yay., Ankara 1981, s. 92-93.

ideolojik çoğulculuğu sınırlamak ve yönetim formülünün farklı değerler adına tartışma konusu yapılmasına bir sınır çizmek gereksinimi özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra duyulmuş ve "liberal ideoloji dışında başka ideolojilere açık sistemler" ile "liberal ideoloji ile kayıtlı ya da bütünleştirici sistemler" ayrımı getirilmiştir. "Anayasal değerlerle sınırlı politik alan teorisi" böyle doğmuştur. Bu teori ülkemizde de benimsenmiş ve Anayasa Mahkemesi 1983/2 K. sayılı kararında politik alanı Anayasa'nın Başlangıcında ifadesini bulan resmi ideoloji ile sınırlarken bu sınırı korumak yetkisini de üzerine almıştır¹⁰⁷.

"Milan demokrasi" de denilen bu tür demokrasi anlayışının gereği olarak temel hakların ve anayasal düzenin korunması için anayasal sistemin bazı ideolojilere kapatılmasının klasik liberal demokrasinin bir gereği olduğu savunulmuştur. Bu görüşe göre; "kişiliğini serbestçe geliştirme hakkına sahip özerk birey" anlayışı, militan demokrasilerin başlıca mücadele alanı olmuştur¹⁰⁸. B. Çağlar'a göre İPA, "anayasal değerlerle sınırlı politik alan" teorisinin ekonomik alandaki yansımasıdır ve buna teorik temel hazırlayan da anayasal iktisattır¹⁰⁹.

İPA'nın sınırlı devleti ya da anayasal devleti gerçekleştirmede yeterli ve etkin olup olamayacağına şu açıdan bakabiliriz: Anayasal bir hükümet keyfî hükümetin tam karşısı olarak, iktidarda olanların kendi istekleri ve yetenekleri ile ancak sınırlanabilen bir hükümet

¹⁰⁷ Bkz. AYM'nin 25 Ekim 1983 T. ve 1983/2 E. - 1983/2 K. sayılı kararı, AYMKD, Sayı: 20, s. 362. Anayasa Mahkemesi bu kararda "Başlangıç'ta belirtilen ideolojiyi yorumlama yetkisinin kendisinde olduğunu belirtmiş, bu ideolojik ilkeler blokunun "Anayasanın yorum ve uygulamasında siyasi kadroların değerlendirmesini etkisiz kılmak amacıyla getirildiğini" ileri sürmüştür.

¹⁰⁸ Bkz. B. Çağlar; "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi", Anayasa Yargısı 1990, s. 57-127 (s. 69-70).

¹⁰⁹ B. Çağlar; "Demokrasi Krizi ve Terapiler", Toplum ve Bilim, Sayı: 42, s. 105-110 (s. 107).

değil, anayasa ile sınırlandırılmış bir hükümet demektir. Anayasallık kavramının arkasında yatan özgün düşünce de hükümeti sınırlandırmak ve yönetenlerin yasa ve kurallara uymasını sağlamaktır. Siyasi iktidarı sınırlayan bir anayasası olan bir devletin, aynı zamanda anayasal bir hükümete sahip olduğu sonucuna varmadan önce anayasaların uygulamada nasıl işlediği ve özellikle de uygulama ve teamüllerin anayasal sınırları pekiştirme veya zayıflatma konusunda ne yönde işlediklerini görmek gerekir. Aynı biçimde anayasal olarak siyasi iktidarın sınırlandırılmadığı bir devletin, anayasal bir hükümete sahip olmadığını söylemeden önce de bazı gözlemlerde bulunmak gerekir. Mevcut yasaların ve teamülî kuralların birleşerek anayasanın sağlamadığı bir denetimi gerçekleştirmesi halinde pekâlâ anayasal bir hükümetin varlığından söz edilebilir. Bilindiği gibi teamüller tam anlamıyla hukukun bir parçası olmakla beraber, bağlayıcı olarak kabul edilen, bir ülkenin siyasal kurumlarının işleyişinde etkin bir role sahip, anayasa hukukunu tamamlayan kurallar topluluğudur¹¹⁰. Konumuz açısından önemli olan, teamülle bir ülkedeki yasa sürecindeki kuvvet dengesinin tümünün etkilenecek olmasıdır. İPA, teamüllerin yerleşmesine olanak vermeyecek ayrıntılar içeriyor. Devlet organlarının görev ve yetkilerinin tüm açıklığıyla saptandığı yazılı anayasa düzeninde dahi, toplumsal ve siyasal yaşamın dinamiklerine uyum sağlamak maskadıyla, teamül ve uygulamaların zamanla yerleştiği göz önünde bulundurulursa anayasanın çizdiği yetki sınırlarının sabit kalamayacağını söylemeliyiz.

Anayasal demokrasi kavramı kullanıldığında eğer anlatılmak istenen demokrasinin yalnızca çizilen yasal bir çerçeve içinde gerçekleşebileceği, ayrıca söz konusu çerçevenin demokrasiyi tüm kurum ve kuralları ile yaşama geçirebileceği beklentisi ise, bu görüşe kuşku ile bakmak gerekir. Çünkü anayasaların demokrasiyi çok kısıtlı tanımlamaları, böylece söz konusu çerçevenin sürekli gelişen demokrasi anlayışı ve uygulamalarının çok gerisinde kalması kuv-

¹¹⁰ K. C. Wheare; *Modern Anayasalar*, s. 150.

vetli bir ihtimaldir. Ayrıca özellikle 2. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası anayasa uygulamaları, anayasa metinleri ile anayasa gerçeği arasında aşılmaz uçurumlar bulunabileceğini de çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur¹¹¹.

Diğer yönden, bir anayasa, ulaşılmak istenen amaca uygun olarak, siyasi iktidarı sınırlayıcı hükümlerle ne kadar donatılmış olursa olsun, bunu tek başına etkin bir sınırlama yöntemi sayabilmemiz mümkün değildir. Çünkü anayasalar, tek başına yaptırım gücü olmayan, genel doğrultuları gösteren soyut normlar içerirler. Bu normların uygulanma kabiliyeti siyasal kurumların yapısına doğrudan bağlıdır. Dolayısıyla iktidarın sınırlanması tek başına anayasa metinlerinde yer alan ifadelerle sağlanamaz. Bu metinleri uygulayan, yorumlayan organların, kurumların eylem ve işlemleri anayasanın gücünü ortaya koyar. Yasama, yürütme ve yargının, anayasa hükümlerini uygulayışına yansıyan yorumlar ve anayasa ilkelerinin yorumunda kullandıkları yöntem ve politikalar anayasanın siyasi iktidarın sınırlamadaki etkinliğini belirleyecektir.

B. DEMOKRASİYİ KURMA ve KORUMA YETERLİLİĞİ AÇISINDAN İPA

2. Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren "demokrasinin iktisadi gelişmenin bir sonucu olduğu" yolunda, doğrudan ifade edilmekle birlikte örtülü bir kabul ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda Batıda yükselen yeni liberalizm dalgası, bu kez demokrasiyi serbest piyasa ekonomisinin bir kurumu olarak tanımladı ve gelişme için önkoşul olduğunu ileri sürdü. Her iki anlayış da, yani demokrasinin iktisadi gelişmenin doğal ürünü olarak kabul edilmesi veya tersine, serbest piyasa kurumlarına indirgenmiş demokrasinin hızlı ve dengeli bir iktisadi gelişmenin kendiliğinden doğmasına yol açacağı iddiaları, sonuç olarak aynı temel varsayımın iki değişik izah tarzıdır: Demokrasi ekonomik etkinliklerin türevidir.

¹¹¹ C. San; "Toplumda Demokratikleşme Alanları", Anayasa Yargısı, 1993, s. 411-428 (s. 414).

Siyasal düzen ile iktisadi dinamikler arasında bir ilişkinin varlığı her zaman kabul ve ifade edilegelmiştir. Üzerinde durulması gereken, ekonomik liberalizmi, anayasada ekonomik ideoloji olarak benimseyip, liberal iktisat politikalarını da anayasallaştırarak, demokrasinin uzun tarihsel evriminin çağımıza ulaşan kesitinde içeriğine kattığı çoğulculuk, eşitlik, katılım gibi değerlerden toplum olarak ne kadarından ödün vereceğimiz veya vermeye zorlanacağımızdır? Demokrasiyi ekonomik büyüme ve kalkınmanın bir aracı sayan iktisadi bakışa göre, iktisat politikaları her şeyden önce devlet gücünü ve devletin konumunu yeniden üretmek amacıyla yapılır ve uygulanır¹¹². Demokrasiyi sadece bir kalkınma aracı olarak ele almanın getireceği sakıncalar dikkate alınmalıdır. İnsanlığın hak ve özgürlükler alanında kazanımlarını simgeleyen ve saklayan bir sistemin araçlaşması ciddi bir tehlike yaratır. Kendilerini ilgilendiren tüm konularda bireylerin düşüncelerini belirttikleri, tercihlerini ortaya koydukları ve yaşama geçirdikleri yüksek bir prensip olarak değil de, kendisinden elde edilebilecek verimli sonuçlar için vasıta kılınması, demokrasinin araçlaşmasıdır. Liberalizm, iktisadi alanda demokrasiye; ilişkilerin dayandığı hukuk alanının çerçeveleyen bir kurallar bütünü olarak bakar. İlişkinin gerçekleşme biçimi iki tarafın özgür iradeleriyle biçimlenmiş bir anlaşmaya dayandıkça demokratiktir. Ama iktisadi ilişkilerin sonuçları açısından demokrasi ilkeleri kıstas olamaz. Ekonomik liberalizmin mantığında esas olan kimin kazançlı çıktığı değil, ilişkinin zora başvurmada, hukuken tarafların anlaşması biçiminde gönüllü gerçekleşmiş olmasıdır. Özgür bireylerden kaynaklanan iradeden başka meşru bir irade tanımadığı için liberalizm ve onun felsefi ve ideolojik çerçevesini kullanan anayasal iktisat, siyaseti de toplumsal mücadelenin alanı olarak tanımlıyor¹¹³.

¹¹² Bkz. A. İnsel; "Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma", Birikim, sayı: 21, Ocak 1991.

¹¹³ A. İnsel; Türkiye Toplumunun Bunalımı, Birikim Yay., 2. bası, İstanbul 1995, s. 64-65, A. Buğra; İktisatçılar ve İnsanlar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s. 15-16.

Bireysel faaliyeti toplumsal kalkınmanın dinamiği olarak gören ve “iktidarın gücünün birey karşısında sınırlandırılması” prensibine dayanan liberalizmi kendisine temel alan İPA’nın iktidar ve ekonomik ilişkilerin alanını saptayan kriterleri, liberalizmin kullandığı kriterlerle aynıdır. Anayasal İktisat’a göre de iktidar ilişkilerinin alanı siyaset, ekonomik ilişkilerin alanı pazardır. Siyasetin, pazar ekonomisinin egemenliğine girmesi kişi hak ve özgürlükleri için en önemli ve yeterli güvence sayılır. Bireyi varlık olarak soyutlayıp, kişi hak ve özgürlüklerini korunacak temel değer olarak ortaya koyunca, yaşayan insanlar arasındaki hak ve özgürlük dengelerini bulmak ve korumak güçleşiyor. Kişi özgürlüğüne bir sınır getirmek, diğer bireylerin özgürlüğünü korumak ve toplumsal barışı sağlamak açısından zorunlu olunca; pazar ekonomisi kurallarını siyasete de hakim kılma ısrarı, bu sınırları pazar ilişkilerinin kuralları ve zihniyet kalıpları içinde tespit etme zorunluluğunu dayatıyor. Uygulamada genellikle “ekonomik liberalizm” felsefesine dönüşen bu anlayış, toplumsal ilişki modelini faydacılık ve insanın diğer insan için bir canavar olması varsayımı üzerine kurarak, “hedefler, yöntemler ve ilkeler bazında tutarlı birliktelik” temeline dayanan bir demokratik toplumun oluşumunu engelliyor.

İPA tasarımında, yine liberalizmin temel ilkelerinden olan “kendiliğindenlik”, “doğal düzen”, “görünmez el” gibi aynı anlamda kullanılan deyimlerin çağrıştırdığı; “pazarın müdahalesiz dengeye ulaşacağı ve dengede kalacağı, ekonomik alana devlet müdahalesinin bu süreci sapıtacağı” anlayışıyla bağdaşmayan bir yöntemi kullanmak niyetini görüyoruz: Ekonomik liberalizmin, anayasanın ekonomik ideolojisi olarak kabul edilip, ilkelerinin kurallar halinde anayasallaştırılarak pazar ekonomisi üzerinde bir piyasa toplumu oluşturmak hedefinin politik yoldan gerçekleştirilmesini öngörmek ve bunun kuramsal alt yapısını hazırlamak. Liberal söylem, pazar ekonomisinin doğal, kendiliğinden oluşan toplumsal bir ilişki biçimi olduğunu vurgulayıp, varolan düzensizliklerin nedenini pazar ekonomisi sisteminden uzaklaşmakta bulurken, “bozuk düzen”den “doğal düzen”e geçişi salt iktisadi belirlemelerle değil, gene siyasi belirlemelerle düşünmek

zorunda kalır. Bu geçişi sağlayacak iktisadiyat bilincine vakıf bir siyasi zor, liberalizme göre meşru olabilmektedir. İPA, liberal mantık içinde doğal olduğu iddia edilen pazar ekonomisi düzenini, doğal olmayan bir siyasi zor ile getirme denemesinin proje belgesidir. Bu durumda neyin doğal neyin yapma olduğu şüphe götürmeye başlar. İPA taraftarları hedefledikleri düzene ulaşmak için kullanmak istedikleri yol ve yöntemlerin hedefle çelişmesinden pek rahatsız görünmezken, aslında çok eleştirdikleri iradeci yaklaşımlarla aynı çizgide buluşmaktadırlar. Varolanı doğa dışı ilân edip, insanlık tarihinde bir istisna gibi duran pazar ekonomisi toplumunu anayasa ile kurmak ve bunu; değişmez, doğal bir düzen olarak göstermek; Hayek'in "constructivism"e yönelttiği eleştiriyi liberalizm için de geçerli hale getirmektedir¹¹⁴. Çünkü toplumsal amaç ve ilkelerin, kültürel normlar ve siyasal kaygıların üretim, tüketim ve mübadele ilişkilerini belirlemede etkisizleştiği bir pazar toplumu modelinin özelliklerini tam olarak karşılayan bir toplumun varolup olmadığı, tartışılması gereken bir konudur. Batı Avrupa'da piyasaların yaygınlaşp XVIII. Yüzyıl sonu ve XIX. Yüzyıl'da ekonomiye hakim olmaları bu modelin evrensel bir gerçekliği olduğu inancının benimsenmesine yol açmıştır¹¹⁵. Bu arada gözden kaçırılan ise, ekonominin toplumsal gelişmelere bağlı olarak yönlendirilen bir süreç olduğu ve sanayileşme çağının sermaye birikimine hizmet eden "bencil insan davranışı" temelindeki ilişkiler örgüsünün, sosyal dokudaki yaralanmalara bağlı olarak talepler doğrultusunda çözülmeye başladığı ve ekonominin toplumsalı kucaklayan yeni bir anlam kazandığıdır. Sonuçta

¹¹⁴ Bu düşünce, şu kaynaklardan yapılan okumalar sonucunda ulaşılmış bir değerlendirmedir. (y.n.) Bkz. A. Gorz; *İktisadi Aklın Eleştirisi*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., İstanbul 1995, s. 66 vd., Leszek Kolakowsky; "The Myth of Human Self-Identity: Unity of Civil and Politic Society in Socialist Thought", in: *The Socialist Idea. A Reappraisal*, Der. L. Kolakowsky and Stuart Hampshire, Londra 1977, p. 31, A. İnsel; *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*, s. 181 vd., A. Buğra; *İktisatçılar ve İnsanlar*, s. 201 vd. N. Barry; *Yeni Sağ*, s. 191.

¹¹⁵ A. Buğra; *İktisatçılar ve İnsanlar*, s. 15-16.

İPA taraftarları, açıkladıkları amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak için kullanmayı düşündükleri yöntemlerle hem siyasete iktisat mühendisliğini yerleştirmeye çalışıyorlar, hem de tartışmaları anayasal düzlemde sürdürmek suretiyle anayasal mühendisliği de kullanıyorlar¹¹⁶.

C. ANAYASAL KURUMLARIN İŞLEVSELLİĞİNİ SAĞLAMA AÇISINDAN İPA

1. Hükümet Sistemleri ve İPA

İPA tezleri, sınırlı siyasi iktidarı sağlamak üzere, merkezileşmeyi önleyen federatif yapılanma ve kuvvetler arasındaki güç dengelerini, bu güçleri birbirinden kesin çizgilerle ayırarak kuran kuvvetler ayrılığı doktrinine göre örgütlenmiş başkanlık sisteminin beşiği ABD’de, bu ülkenin ekonomik ve siyasi kurumları gözlemlenerek oluşturulmuştur. Siyasi iktidar gücünü ele geçirip, anayasal olarak elde ettiği yetkilerle bir ahtapot gibi toplumsal yaşamın tüm alanlarına kollarını uzatan yürütme gücünün yarattığı ileri sürülen demokratik yozlaşmanın önüne geçilmesinin tek yolu da sanki yasama ve yürütme güçlerinin birbirinden kesin olarak ayrıldığı ve yasama yetkisinin bir tekel olarak parlamentoda olduğu Başkanlık hükümeti sistemi imiş gibi bir düşünce de üstü kapalı bir biçimde savunulmaktadır¹¹⁷. Kuvvetler ayrılığı, “devletin her biri farklı kişilerce yönetilen ve hiçbir zaman birbirinin denetimine tâbi olmayan yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç organ çerçevesinde örgütlenmesi” olarak tanımlanmıştır¹¹⁸. Türkiye’de İPA taraftarlarından net bir öneri gelmemişse de İPA ile aynı kuramsal temele dayanan liberal çevrelerde parla-

¹¹⁶ Bkz. E. Özbudun; “Anayasa Hukuku Açısından Ekonomik Anayasa”, içinde: Ekonomik Anayasa Sempozyumu, s. 1-9 (s. 3).

¹¹⁷ Bkz. J. Buchanan-G. Tullock; *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Michigan 1965, p. 27., Roger D. Congleton; “Anayasal Federalizm ve Desantralizasyon”, çev. Asuman Altay, içinde: Ekonomik Anayasa Sempozyumu, s. 115-134 (s. 117).

¹¹⁸ S. E. Finer; “Liberal Demokratik Devlet”, içinde: Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, s. 67-79 (s. 68).

menter hükümet sistemine yönelen yoğun tepkiler gözlenmektedir. Tepkilerin dayandırıldığı gerekçeler ise İPA tezlerinin gerisindeki gerekçelerle benzerlik göstermektedir. M. Erdoğan, Türkiye’de anayasanın doğru anlamında kuvvetler ayrılığına dayanmamasının devletin güç toplamasına neden olan bir etken olarak dikkat çektiğini, Westminster modeli parlamentarizme özenen Türk sisteminde yasama organında çoğunluğu elinde bulunduran siyasal parti ya da partiler bloğunun yürütmeye de hemen hemen tamamen hâkim olduğunu, bu durumda parlamenter denetimin sözde kaldığı ve fiilen işlemediğini ileri sürerek şöyle bir öneri getirir: “Bu güç toplanmasını dağıtmanın ve sorumluluğu sağlamanın bir yolu, yürütme organının başının (cumhurbaşkanının) doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi yoluyla yasama organından bağımsızlaştırılması olabilir.¹¹⁹” Önerilen adı verilme de ABD’de tipik uygulamasını gördüğümüz başkanlık sistemidir. J. Bryce, Amerikan ve İngiliz hükümet sistemleri arasındaki farkı şöyle belirtir: “İngiliz Parlamentosu egemen bir anayasa meclisidir; istediği kanunu kabul eder, hükümet sistemini değiştirebilir, yeni kral tayin edebilir, adalet sistemine müdahale edebilir ve vatandaşların en mukaddes şahsî haklarını ortadan kaldırabilir. Parlamento ile halk arasında hukuki hiçbir fark yoktur. Zira sanki bütün millet o parlamentoda mevcutmuş gibi vatandaşların her türlü hak ve yetkileri parlamentoda temsil edilir. Parlamento hem pratik hem de hukuki bakımdan millet iradesinin tam olarak tecelli ettiği yegâne organ olup kanun çerçevesinde dört başı mamur ve kudretlidir.

Amerikan sisteminde böyle bir organ mevcut değildir. Yalnız Kongre değil, Kongre ile Başkan müştereken bile, bağlı buldukları anayasanın çizdiği hudutların dışına çıkamazlar. Eğer çıkacak olurlarsa kanuna aykırı hareket etmiş ve yetkilerini aşmış olurlar. En büyük yetki anayasa hükümlerine uygun olarak hareket eden ve gerektiğinde anayasada değişiklik yapabilen federe devletler vatandaşlarına aittir¹²⁰.”

¹¹⁹ M. Erdoğan; “Siyasal Sistemimiz Kusursuz mu?” Türkiye Günlüğü, Kış 1992, Sayı 21, s. 18-22 (s. 19).

¹²⁰ J. Bryce; Amerikan Siyasi Rejimi, s. 12.

Yasama ve yürütmenin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmasının otoriteyi bireysel özgürlükler lehine daraltma etkisi yaratıp yaratmadığı açısından konuya girdiğimizde; Türkiye’de yaşanan yozlaşma ve siyasal tıkanlıkların nedenini doğrudan doğruya parlamenter sistemin işleyişine bağlayabilmek için somut kanıtlar bulabiliyorsak¹²¹, başkanlık hükümeti sisteminin, İPA modelinin içinde işleyeceği elverişli bir ortam yaratacağını söyleyebiliriz. Genellikle kabul edilen görüşe göre siyasal sistem tıkanlıklarının sorumlusu sistemin kendisi değil, sistemde yönlendirici olarak rol alan aktörlerdir. Çünkü bütün temsili hükümet sistemlerinin ortak paydası demokrasidir. Paylarındaki farklılık, kuvvetler arası ilişkilerin aldığı şekildedir. Kuvvetlerin katı ayrılından yumuşak ayrımına kadar farklı biçimlerde uygulamaların dizildiği yelpazenin neresinde yer alındığı, ülkenin tarihsel süreçlerinin getirisi olan kültürel, sosyo-ekonomik, siyasal birikimlere bağlıdır. Demokratik duyarlılık ile sistem arasındaki ilişki hükümet sisteminin istikrarında temel etkidir. Bu nedenle yöneten-yönetilen ilişkilerindeki sorunları sisteme fatura etmek yerine sistemi işleten anlayışı sorgulamak gerekir. Konuya Türkiye açısından baktığımızda; otoriter duyarlılığın demokratik duyarlıktan her zaman bir adım önde olduğu bir toplumda iktidarın kişiselleştirilmesine elverişli ortam sistem tarafından değil bizzat topluma egemen bilinç tarafından üretilmektedir. Hatta tercih edilen sistemin parlamentarizm olması, bu kişiselleştirmeyi yasama ve yürütme organları arasında sistemi tıkayan derin krizlerin doğmasına yol açmadan gerçekleştirmesi bakımından belki daha uygundur. Bilgiye, uzlaşmaya ve uzmanlaşmaya önem vermeyen, kişi koruma ve keyfiliğin hukûkiliğe ağır bastığı, yönetilenlerin seçimden seçime hatırlandığı, ekonomik ve sosyal güçlerle politika arasında sürdürülen organik bağların politikayı bir rant paylaşım aracı kıldığı bir siyasal ve kurumsal yapılanmada demokratik duyarlılığı geliştirmeden ve egemen otoriter eğilimleri törpülemekten Anayasada güçleri ve

¹²¹ M. D. Caniklioğlu; www.akader.info/KHUKA/.../turkiyenin_sistem_sorunu.htm

yetkileri ayırmış olmak bu güçleri karşı karşıya getirmekten başka bir işe yaramaz. Toplumsal ve yönetsel dengeler kurulmuş ve kurumsallaştırılmışsa, yönetimdeki yetki dağılımı sadece bir ayrıntıdır. Otoritenin ahtapot gibi her alana uzan kolları ile faaliyet gösterdiği bir ülkede kuralların yerini keyfilik, kurumların yerini de kişiler alır ki, böyle bir tabloda yetkinin başbakan ya da başkanda olmasının veya yürütmenin başının parlamento ile bağının koparılıp halk tarafından seçilmesinin sistem ve toplum adına ayırt edici bir önemi yoktur. Aksine hükümet başkanlığı ve devlet başkanlığını birlikte üstlenen bir başkanın varlığında, iktidarın kişiselleşmesi ihtimali daha yüksek görünmektedir. Meşruiyetini halk tarafından doğrudan seçilmiş olmasına dayandırdığı da göz önünde bulundurulursa, çoğunluk iradesinin ortaya çıkardığı tehlike başkanlık sisteminde daha yüksektir¹²². Ayrıca çoğunluk ilkesinin demokrasilerin nihai karar alma yöntemi olduğu hatırlandığında, sistemin ne olduğunun hiç önemi kalmaz. Çünkü, iktidar olma, hükümet etme ve buna bağlı olarak kural koyma yetkisi çoğunluğun tercih ettiği güçte olacaktır ki bu da uygulamada genellikle yürütme olmaktadır. Anayasal olarak yetkilerin sınırlı biçimde sayılmış olması, yetki kullanma yöntemleri demokratik süreçlere bağlı olduğu sürece bu sınırların her zaman aşılabileceği gerçeğini değiştirmez. Üstelik İPA taraftarları, önerilerini geliştirirken “anayasal sınırların olağan durumlar için geçerli olduğunu, olağanüstü durumlarda bu sınırların aşılabileceğini belirtmişlerdir. Olağanüstü hal ve koşulların kronikleştiği bir ülkede siyasi iktadarı kuvvetler ayrılığı yoluyla anayasal sınırlar içinde tutmak pek mümkün görünmüyor.

2. Yargı ve İPA

Buchanan, yargı fonksiyonunun varolan kanunların yorumlanmasında mutlaka sınırlandırılması gerektiğini belirtir¹²³. O’na göre

¹²² M. D. Caniklioğlu, agm.

¹²³ bkz. J. Buchanan; “Sözleşmecî Politik İktisat ve Anayasal Yorumu”, çev. Kâmil Tüğen, içinde: Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat, s. 381-390 (s. 386).

yargısal görev için belirlenen bu sınırlama, yasama görevi için de geçerlidir. Yasa koyucu da kendisi için çizilmiş sınırları aştığında ve anayasal düzen içinde değişiklik yapacak yasalar yaptığında yetki ihlâlinde bulunmuş olur. Buchanan buradan şu sonuca varıyor: Yasama kararları temel yasa niteliğinde olan anayasa hükümlerini değiştirmeye kalkıştığında, yargı erki yasamanın bu tür kararlarına uymamalıdır. Fakat yargının rolü, yasaların açıklanmasıyla sınırlı ve bu sınırı aşmadığı için burada katı bir hukuksal yapıcılık uygulanmalıdır. Mahkeme, anayasayı ihlâl eden yasaların uygulanacağı bir davaya bakarken, o andaki anayasal kurallara bağlı olarak sert bir yapıcılık örneği vermelidir. Ancak yasanın uygulanış biçimiyle ortaya çıkan durum, yasa yapıcının başlangıçtaki amaçlarından türetilmiş olmalıdır¹²⁴. Bu durumda bir mahkeme yasanın asıl amacını yansıtmayacak doğrudan bir kaynağı olmadan yasaları nasıl yorumlayacak ve uygulayacaktır? İşte burada mahkemelerce, modern iktisatçıların kullandıkları “rasyonel beklentiler” kavramına benzeyen bir kavrama dayanılması gerekiyor. Yasalar siyasal otoriteye konulan sınırlar içinde kalan faaliyetlere ilişkin olarak yapılmışsa bireysel tercihlere uygundur.¹²⁵

Buraya kadar, kuramın öncüsünün yaklaşımıyla İPA'nın içerdiği hükümlerin ifade ettiği sınırlar içinde kalmak koşuluyla yapılan yasaların bağlayıcı olduğu ve mahkemelerin görevinin de bu yasaları uygulamak olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Fakat eğer yasama organı anayasa hükümlerini değiştirecek şekilde yasa çıkarmışsa, mahkemeler yasayı değil, anayasa hükmünü uygulayacaklardır. İPA kuramcısı açısından esas tartışmalı konu budur: Yargıç, yurttaşlar ve politikacıların genel onayını yansıtmayan (ki, Buchanan buna “kötü yasa” diyor) yasaları söküp atmak için varolan yetkisinin ve yürütme gücünün ötesine geçmeli midir? O'na göre modern ekonomik düzenlemelerin büyük kısmı, örneğin asgari ücret yasaları, kira kontrol yasaları bu kategoriye girer. Buchanan, mahkemenin ve yargıcın da

¹²⁴ J. Buchanan, agm, s. 384 vd.

¹²⁵ J. Buchanan, agm, s. 387.

sözleşmeci olacağı varsayımına dayanır. Tıpkı anayasanın bireylerin sözleşme belgesi olması gibi, mahkemeler de bireysel tercihlerin üzerinde uzlaştığı yasaları uygulamakla görevlidirler. Fakat eğer önceki mahkemeler tam tersi yönde kararlar vermiş, yani kötü yasaları uygulamışlar ve bu tür yargısal yorumlar yeterince uzun bir süre yapılagelmiş, o yasa hep aynı biçimde uygulanagelmişse, Buchanan yargıcın bu yasaları değiştirmesinin uygun olmayacağını söyler. Ancak özgürlükleri kısıtlayan yasalar ister çoktan beri varolmuş ve önceki mahkeme kararları ile uygulama alanı bulmuş, isterse yeni yürürlüğe girmiş ya da teklif edilmiş olsun özgürlüklerin mahkemelerce korunması gerektiği yolundaki düşünce gereği koruma görmezler. Buchanan yasama organı tarafından yapılmış, yurttaşların beklentilerini altüst eden her çeşit yasanın, anayasal yapıda bir değişiklik sayılması ve mahkemelerce engellenmesi gerektiğini belirtir. *“Yargının görevi, varolanı korumaktır ve bu, belki de düzen ve dengeyi korumak için en kritik fonksiyondur. Yargı gücü reformist veya yenileyici (restorasyonist) bir fonksiyondan çok dengeyi koruyucu bir hizmet verir. Mahkemeler var olanı değiştirmek ya da yenilemek yerine onu korumaya yönelik olarak çalışmalıdırlar¹²⁶.”*

İPA'nın işlevselliğinin yargı yoluyla sağlanması konusunda Buchanan'ın önerileri tam anlamıyla kuramsaldır. Uygulamada kanunların anayasaya uygunluğu konusunda kabul edilen yargısal denetim ve bunu harekete geçirme yollarının niteliği, anayasaların üstünlüğünü korumada belirleyici olmaktadır.

Günümüzde, parlamentolara yasalaşmak üzere sunulan taslakların büyük bir çoğunluğu hükümet programının gerçekleştirme aracı olarak planlanmış tasarımlardır. Bu eğilim özellikle ekonomik niteliği ağır basan yasalarda belirginleşmektedir. Uzman kurullarca ön incelemelerden geçirilmesine rağmen, yasaların anayasaya aykırı içerik taşıması, yasaya yapılan siyasi müdahaleler sonucudur. Bu tarz müdahalelere, genellikle politikacıların sorunlara ivedi ve pragmatik çözümler aramaları, bazen da kişisel veya grupsal çıkar gözetmeleri

¹²⁶ J. Buchanan; s. 389.

yön vermektedir¹²⁷. Anayasaya uygunluk endişesi ile soruna pragmatik çözüm bulma karşılığının yarattığı çelişki, anayasalar ne kadar sınırlayıcı kurallar içerirlerse içersinler, bu kurallara uyulmasını gözetecek yargısal makamların işlerliğinin sağlanamadığı bir sistemde çözümsüz kalacaktır.

Anayasanın etkinleşmesinde diğer önemli konu idarenin anayasa ile bağlı olması zorunluluğudur. Yasaların anayasaya uygunluğu yasama organını kayıtlarken İPA açısından esas önem arz eden siyasi iktidarın sınırlarını, işlemlerinin yasaya ve anayasaya uygunluğu çizer. Anayasanın ön planda yasama ve sürekli biçimde idare tarafından somutlaştırıldığı ileri sürülür. Bunun böyle olması demokratik hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Hatta, temel hak ve özgürlüklerin anayasaya uygun olarak yasalarla düzenlenmesi ve dolayısıyla da sınırlarının yasalarla çizilmesi ilkesi, hukuk devleti teorisinin, anayasalarda yansımaları bulan parlak bir başarıya olarak görülür. Bu alanın, “idarenin kanuniliği” ilkesinin de en yoğun biçimde somutlaştığı bir alan olduğunda kuşku yoktur. Temel hakların yasalarla düzenlenip sınırlanması yolundaki anayasa ilkesi, temel haklar konusunda sadece genel esasların değil, bunların dışında kalan hususların da ayrıntılı olarak yasada düzenlenmesi ve idareye bu hususta hiçbir serbest hareket alanının bırakılmaması biçiminde yorumlanamayacağına göre idarenin düzenlemeleri ve somut olaylara ilişkin işlemlerinin, yasanın boşluk içerdiği bu durumlarda anayasanın temel haklara ilişkin felsefesi, ilkeleri ve çözümlerine uygunluğu sorunu kaçınılmaz bir biçimde gündeme gelecektir¹²⁸. Ancak söz konusu ilkelerin ekonomik konularla sınırlı kamu hukuku alanlarında belirsizleşmesi ihtimali yüksektir. Kastedilen mali hukukun alanına giren işlemlerin yargısal yorumudur. Bu ilkelerin katı olarak uygulanması, sadece düzenlemenin özü olan

¹²⁷ C. Eroğul; “Toplumda Demokratikleşme Alanları”, Anayasa Yargısı 1993, s. 411-428 (s. 418).

¹²⁸ A. Ü. Azrak; “İdari Yargıda Anayasaya Uygunluk Sorunu”, Anayasa Yargısı 1993, s. 325-326.

ekonomik olguyu olumsuz etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda anayasadaki sosyal adalet ilkesini de ihlâl edebilir¹²⁹. İPA taraftarlarının istediği yönde anayasadan sosyal adalet kavramını çıkarmak ve bu kavramla doğrudan veya dolaylı ilişkisi kurulabilecek tüm hükümleri ayıklamak dahi, sosyal adaletin soyut anlamının çağrıştırdığı değerlerin yargısal yorumdaki ölçü norm olma özelliğini ortadan kaldıramaz.

Yargısal makamların, hukukun ilkeleri açısından yapacağı anayasal denetimde karşılaşacakları güçlük burada bitmez. Hukukun çeşitli dalları açısından hukuki ilkeler aynı derecede uygulanabilir değildir. Örneğin istikrar ceza hukuku veya medeni hukukta arzu edilen bir özellik olmasına rağmen, ulaşım, teknolojik yeniliklere karşı çevrenin korunması, enflasyon politikaları gibi sürekli değişme halindeki mali konuları düzenleyen kamu hukuku dalları için olumsuz bir nitelik olarak görülmektedir. Para basımına, borçlanmaya getirilecek anayasal sınırlara siyasi iktidarın uyması veya bu sınırların ihlâli halinde yargısal makamların konuya bu kriterler açısından getireceği yaklaşım, İPA'nın uygulamada sık sık delineceği ve yargısal organların da bu delinmeyi toplumsal ve siyasal koşullara bağlayacağı izlenimini yaratıyor. Bu düşünce hukuk teleolojisi, daha açık bir ifadeyle insan davranışlarının ayrıntılarını düzenleyen yasaların amacı sorunu açısından konuya girdiğimizde elde edeceğimiz sonuçlarla pekiyor. Yasa koymanın bir takım siyasi amaç ve sonuçları vardır. Hukukun politikadan arındırıldığı veya en azından böyle olması gerektiği tarzındaki yorum, politikanın hukukla kayıtlanması yolundaki tezlerin çıkış noktasını oluşturuyorsa da, bu görüş, doğası gereği politik olan alanları ortadan kaldırmıyor. Bu konuda devletin politik yapısına esas olan ve diğer politik konuları doğrudan düzenleyen anayasaya ve diğer yasalara bakmak yeterli olacaktır. Diğer birçok yasa da sözkonusu anayasaya ve yasalara dayanılarak çıkarıldığından ve bunlarla anayasal bütünlüğü sağlayacak biçimde

¹²⁹ Wojciech Laczowski; "Devlet Yapısının Transformasyonu Döneminde Anayasa Mahkemeleri", *Anayasa Yargısı* 1993, s. 399-408 (s. 401).

uyumlu olma zorunluluğu sebebiyle dolaylı da olsa politik alanın içinde kalmaktadır. Bir başka deyişle yasanın politik yönünü gözardı etmek mümkün değildir. O zaman kaçınmamız gereken hukukun normatif alanında siyasal amaçlar için yasal bir zemin yaratılması değil, çıkar çevrelerinin, baskı gruplarının, politikacıların kamu yararı dışında bir takım amaçlara ulaşmak için hukuku bir araç olarak kullanmalarındır. Hukuk ve yargı piyasa ekonomisinin veya refah devleti politikalarının geliştirilmesine ortaklaşa katkıda bulunabilir. Kabul edilemeyecek olan tek tip bir iktisat politikasının anayasanın ekonomik ideolojisi olarak benimsenmesi ve bu ideolojinin dayattığı ekonomi politikaları doğrultusunda yasaları çıkarma konusunda parlamentoları, uygulama konusunda siyasi iktidarı görevli kılmaktır. Bu durum politikanın hukukleştirilmesi değil, hukukun belli kesimlerin isteği doğrultusunda politik bir çerçeve içine alınmasıdır. İPA, ekonomik liberalizmin hukuka çizdiği bir çerçevedir. Siyasi-sosyal boyutu olan konulara bu hukukla çözüm aramak, anayasal yargı organlarının görev ve yetki alanlarını daraltır, kararlarının sosyal yapıyı dengeleyici fonksiyonunu etkisizleştirir.

Ayrıca anayasal yargı organlarının işleyişini güçleştiren etmenler sadece siyasal ortam, koşullar ve güçler dengesi ile sınırlı değildir. Teknik sayılabilecek nedenler de sorunlar doğurur. Başvuru olanağının geniş tutulması, yani hukukun ve politikanın çok fazla anayasallaştırılması yargının tıkanmasına yol açabilir. Bu durum anayasa yargıcının işlevlerini ülkede siyasal çelişkilerin barışlandırılması, toplumun uyumu, çoğunluk ve muhalefet arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine katkı gibi hukuksal görev ve yetkilerinin dışına çıkarabilir¹³⁰. Demokratik yollarla kendi kendini yönetme yerine yargı organlarına aşırı ölçüde bel bağlamanın halkın özellikle özgürlük konularında kendi gelecekleri yönünden ahlâki veya siyasi sorumluluk duygularını öldüreceği ve dolayısıyla nihâi karar verme gücünden aldığı siyasal yeteneğin gelişmesini önleyeceği de sık sık dile

¹³⁰ Bkz. İ.Ö. Kaboğlu; "Kelsen Modeli Sınırlarında Demokratikleşme Sürecinde Anayasa Yargıçları", *Anayasa Yargısı* 1993, s. 381-404 (s. 402-403).

getirilmektedir¹³¹. “Bir devlette gerçekten siyasal bir rol elde etmeye çalışan her sosyal güç yargıcın yetkilerini kenara atma eğilimindedir. Çünkü yargıç, bu gücün egemenliği önünde bir engeldir ve onun siyasal hedeflerine karşı çıkma tehlikesi de vardır.”¹³².

SONUÇ

Gereğelerin kabarık, öneriler demetinin kalın ve çok yönlü olması da gösteriyor ki İPA, yerleşik kurumsal yapıları kökünden değiştirmeyi ve demokrasiyi liberal iktisadın temel varsayımları, ilkeleri ve hedefleri doğrultusunda yeniden kurmayı amaçlayan “ekonomi” vurgulu bir siyaset bilimi kuramıdır. Her ne kadar kuramın öncüleri, siyasal karar mekanizmalarında rol alan aktörlere yapılacak tavsiyeleri, telkinleri olmadığını; bakışın doğrudan siyasetin içinde şekillendiği anayasal sürece yöneldiğini ve bu süreçte yer alması gereken, bireysel özgürlüklerin temeli olan ekonomik özgürlüklerin, anayasal güvenceye kavuşturulmaları ve bu yoldan siyasi iktidarın sınırlandırılması konusu ile ilgilendiklerini, bu nedenle de anayasal iktisadın, iktisat biliminin bir alt disiplini olduğunu iddia ediyorlarsa da, söyleme hakim literatürün iktisat bilimine ait olması ve iktisadın metodolojisinin kullanılması dışında, anayasal iktisat kuramının iktisat bilimi ile pek ilgisi yok gibi görünüyor. Kuramın tezlerini dayandırdığı tartışma konuları siyaset biliminin alanına girdiği gibi, içinde reform önerdiği kurumlar hem anayasa hukukunun hem de daha üst bir disiplin olan siyaset biliminin sahasındaki kurumlardır. Ayrıca geliştirilen öneriler, devlet, hükümet, siyasi iktidar, yasama, yürütme, bunlara ait tasarruflar vb. kurum ve kurullar konusunda, anayasa hukuku içinde yapılan değerlendirmelerden pek de farklı değildir. Farklılık söylemin iktisada ait olması dışında, kapalı anayasal değerler içine liberal iktisat ideolojisinin ilkelerinin de yerleştirilmesi çabalarında yatmaktadır.

¹³¹ Archibald Cox; “The Role of the Supreme Court in American Government, Oxford University Pres, New York 1976, s. 103-117.

¹³² Aktaran: Artun Ünsal; Siyaset ve Anayasa Mahkemesi, s. 98.

İPA, içerdiği ayrıntılı hükümlerle siyasetin sınırlarını daraltmayı hedeflerken, hukuku siyasete rehber kılmayı değil, siyaseti hukukla sınırlamayı öngörmekte ve böylece hukuki, siyasi, sosyal, ekonomik vb. bütün temel (hatta bazen ikincil) sorunların bu anayasa ile çözümlenmesi istenmektedir. Böylece normalde bir anayasa sorunu ve konusu hatta hukuk sorunu ve konusu teşkil etmeyen, toplumun kendi doğal dokusu içinde çözülmesi beklenen bir takım sorunların bile İPA içine alınması istenmektedir¹³³. Bu yöntemle siyasi iktidarın sınırlanması mümkün olmadığı gibi; aksine dinamik bir süreç olan siyaset, anayasal setleri aşmak için başka yollar deneyecek ve bu da anayasanın işlevselliği sorununu gündemde tutacaktır. Çünkü, anayasayı sarsılmaz kurallardan oluşan mutlak bir bütün olarak kabul eden görüşler, anayasa koyucunun tüm siyasal ve toplumsal yaşamı geleceği de kapsayacak bir biçimde ve hiçbir boşluk bırakmaksızın planlayabileceği inancına dayanıyor. Oysa günümüzde büyük bir hızla değişen koşullar, hukuk kurallarının kendi içine kapanmış sistematik bir bütün oluşturması ve üstelik bu en üstün kuralların geleceğin ihtiyaçlarını da karşılayabilmesi olanağını tamamen ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla bilhassa ekonomik yaşam ve ekonomik ilişkiler gibi toplumsal sistemin en dinamik alanını ayrıntılı kurallar halinde ve belli bir iktisat ideolojisi doğrultusunda anayasalara hapsedmek iki ihtimali ortaya çıkarıyor: Ya ekonomik yaşam katı anayasal kurallarla dondurulacak, ya da içerdiği katı kurallara rağmen ekonominin doğal gelişimini engelleyemeyen anayasalar rafa kaldırılacaktır. Her iki ihtimal de anayasal devlet idealini köklü biçimde sarsan olumsuz sonuçlar doğurmaya uygun ortamlar yaratır.

İPA'nın siyaseti ve siyasetçileri sınırlandırma konusundaki başarı şansını da, içeriğine yeniden bir göz atarak tekrar düşündüğümüzde; birbirine fazlasıyla bağımlı toplumsal ve siyasal yaşam alanlarını yeniden farklılaştırmayı ve sivil topluma özgü olduğu kabul edilen özel mülkiyet, özgüven, girişim serbestisi, seçme özgür-

¹³³ B. Tanör, İki Anayasa, s. 147'de bu değerlendirmeyi 1982 Anayasası için yapmıştır.

lülü, devlet bürokrasisine ve siyasal iktidara güvensizlik gibi erdemleri popülerleştirmeyi amaçlayan liberal uyanış, sınıai devlet kuruluşlarının özelleştirilmesi, emek pazarında daha fazla esneklik sağlanması, siyasi iktidarı yurttaş karşısında taahhüt altına sokan sosyal hakların anayasalardan atılması vb. konulardaki arayışlarla kendini gösteriyor ve bu öneriler, geniş kapsamlı devlet düzenlemesinin hem bireysel inisiyatifi yok ettiği, hem de kendi kendine örgütlenmeyi, toplumsal sorumluluğu ve karşılıklı yardımı olanaklı kılan toplumsal kaynakları kuruttuğu iddiası paralelinde geliştiriliyordu. Ancak (hangi nedenle olursa olsun) devlet müdahalesine duyulan tepki çerçevesinde geliştirilen, refah devleti politikalarını etkisizleştirmeye yönelik bu strateji aynı zamanda devletin iktidar ve otoritesinin artırılması gerektiği gibi potansiyel olarak kendisiyle çelişen bir inancın üzerine bina edilmiştir. Bugünkü siyasal otorite bunalımından çıkış ve hükümet eden kurumların kaybolan meşruiyetlerinin yeniden kazandırılması, İPA taraftarlarına göre maliyetleri azaltan, gelirleri yükselten ve devlet iktidarının tutarlılık ve meşruiyetini artırmak için üstlendiği bazı işlevlerin yükünden (örneğin özelleştirmeye ve toplumsal politika fonlarında kısıntıya giderek) kurtulan bir devletle mümkündür. Böylece devletin araçsal boyutlarını, yani sivil topluma mal ve hizmet sunma rolünü küçültüp, iç hukuk ve düzeni, toplumsal istikrarı, rekabetçi ekonomiyi güvence altına alma rolünü genişleterek devlet politikalarının etkinliğinin artırılması istenmektedir. Bu çabalar, politikayı anayasal çerçeveye alıp, devletin kapsamını daraltma, mevsuf çoğunluklara dayalı siyasi iktidar ve parlamentolar kanalıyla meşru zeminlere oturtulan güçlü iktidar arayışlarında kendini gösteriyor. Bir başka deyişle İPA iktidarı sınırlamıyor, pazar ekonomisinin gereksindiği koşulları yaratmakla görevlendirdiği iktidarı, bu görevi yerine getirebilmesine uygun bir yetki ve meşruiyet zırhı ile kuşatıyor.

Sonuçta İPA, anayasa hukukunun kavram ve kurumları üzerinden geliştirilen bir tartışma ikliminde, liberal iktisadın ilkelerine göre biçimlenmiş bir devlet ve buna uygun kurumlara anayasal koridorlar açmak için düşünülmüş bir anayasa tasarımıdır.

K a y n a k ç a

- **Akalın, G.;** *“Anayasamızın Piyasa Ekonomisi ile Uyumlaştırılması: Mali ve Ekonomik Hükmeler ile Sosyal ve Ekonomik Hak ve Ödevlerin Yeniden Düzenlenmesi (tebliğ)”*, Anayasa Yargısı Ankara 1995, s. 71-87.
- **Aron, R.;** *Demokrasi ve Totalitarizm*, çev. Vahdi Hatay, İstanbul 1976.
- **Aydın, N.;** *“Anayasallaşmanın Tarihsel Gelişimi, Özellikleri ve Sınırları”*, içinde: Demokrasi Gündemi, 1994/ II, Sayı: 18, s. 33-36.
- **Azrak, A. Ü.;** *Millileştirme ve İdare Hukuku*, İ.Ü.H.F. Yay., İstanbul 1976.
- **Azrak, A. Ü.;** *“İdari Yargıda Anayasaya Uygunluk Sorunu”*, Anayasa Yargısı, Ankara 1993, s. 325-326.
- **Barry, N.;** *Yeni Sağ*, çev. Cevdat Aykan, Ankara.
- **Bryce, J.;** *Amerikan Siyasi Rejimi*, çev. Türkkaya Ataöv-Arif Payaşlıoğlu, TSİD Yay., Ankara 1962.
- **Buchanan, J. M.;** *Essays on the Political Economy*, University of Hawaii Press, 1989.
- **Buchanan, J. M.;** *“Constitutional Economics”*, in: *Explorations into Constitutional Economics*, Ed. J.M. Buchanan, College Station: Texas A-M University Press, 1989.
- **Buchanan, J. M.;** *“Pozitif Kamu Tercihi Teorisi ve Normatif Temelleri”*, çev. Çoşkun Can Aktan, içinde: *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat*, s. 58-77.
- **Buchanan, J.;** *“Constitutional Constraints on Governmental Taxing Power”*, ORDO, vol.30, Stutgard, New York 1979.
- **Buchanan, J. M.;** *“Market Failure and Political Failure”*, in: *Explorations into Constitutional Economics*, ed. J. Buchanan, College Station: Texas A-M University Press 1989, s. 418-429.

- **Buchanan, J.;** “Sözleşmeci Politik İktisat ve Anayasal Yorumu”, çev. Kâmil Tüğen, içinde: Kamu Tercih ve Anayasal İktisat, s. 381-390.
- **Buchanan, J. M.;** “İktisat Politikası Anayasası”, çev. Vural Savaş, (yazarın 8 Aralık 1986’da Nobel İktisat Ödülünü aldığıında Stokholm’de yaptığı konuşmanın American Economic Review, June 1987, c.77, No: 3, s. 243-250’de yayımlanan metni), M.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, C. V, S. 1-2, 1988, s. 3-13.
- **Buchanan, J.;** “Constitutional Restrictions on the Power of Government”, in: The Theory of Public Choice II, Eds. J. Buchanan- R. Tollison, Ann Arbor, The University of Michigan Press 1984, pp. 439-451.
- **Buchanan, J.-Tullock, G.;** The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy, Michigan 1965.
- **Buchanan, J.-Tullock, G.;** “Anayasaların Genelleştirilmiş Bir Ekonomik Teorisi”, Çev. Kemal Çelebi, içinde: Kamu Tercih ve Anayasal İktisat.
- **Buchanan, J.-Wagner;** Democracy in Deficit-The Political Legacy of Lord Keynes, New York Academic Press, 1977.
- **Buchanan and Brennan;** “The Tax System as Social Overhed Capital: A Constitutional Perspective in Fiscal Norms”, in: Public Finance and Economic Groverh,eds: Dieter Bien-Karl W.Roskomp and Wofgangs F.Stolper, Pracedines of the 37 th Congress of the International Institute of Public Finance, Detroit: 1983, pp. 41-53.
- **Buğra, A.;** İktisatçılar ve İnsanlar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.
- **Burns, E. Mc Nall;** Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950, çev. Alaeddin şenel, Birey ve Toplum yay., 2. bası, Ankara 1984.
- **Caniklioğlu, M. D.;** Anayasa Arayışları ve Türkiye, BDS Yay., İstanbul 1998.
- **Caniklioğlu, M. D.;** www.akader.info/KHUKA/.../turkiyenin_sistem_sorunu.htm

- **Chevalier, J.**; “Koruyucu Müşfik Devlet Fikrinin Sonu”, içinde: Dünya Ekonomisinde Bunalım, s. 96-100.
- **Congleton, R. D.**; “Anayasal Federalizm ve Desantralizasyon”, çev. Asuman Altay, içinde: Ekonomik Anayasa Sempozyumu, s. 115-134 .
- **Cox, Archibald**; The Role of the Supreme Court in American Government, Oxford University Press, New York 1976, s. 103-117.
- **Çağlar, B.**; “Demokrasi Krizi ve Terapiler”, Toplum ve Bilim, Sayı: 42, s. 105-110.
- **Çağlar, B.**; “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi”, Anayasa Yargısı, Ankara 1990, s. 57-127.
- **Dahl, R.**; Demokrasi ve Eleştirileri, çev. Levent Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği-Türk Demokrasi Vakfı Ortak yayını, Ankara 1993.
- **Eaton, J.**; Ekonomi Politik, çev. Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm yay., 2. bası, Ankara 1990.
- **Erdoğan, M.**; Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- **Erdoğan, M.**; Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993.
- **Erdoğan, M.**; “Siyasal Sistemimiz Kusursuz mu?”, Türkiye Günlüğü, Kış 1992, Sayı 21, s. 18-22.
- **Eroğul, C.**; “Toplumda Demokratikleşme Alanları”, Anayasa Yargısı, Ankara 1993, s. 411-428.
- **Laczkowski, Wojciech**; “Devlet Yapısının Transformasyonu Döneminde Anayasa Mahkemeleri”, Anayasa Yargısı, Ankara 1993, s. 399-408.
- **Finer, E.**; “Liberal Demokratik Devlet”, içinde: Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Der. Kemali Saybaşı, Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985, s. 67-79.
- **Friedman, M.**; Kapitalizm ve Özgürlük, Çev. Doğan Erberk-Nilgün Himmetoğlu, İstanbul 1988.

- **Gorz, A.**; İktisadi Aklın Eleştirisi, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı yay., İst. 1995.
- **Gough, I.**; “*Welfare State*”, in: *The New Palgrave-A Dictionary of Economics*, Vol. 4, eds. Eat-well et Alia, The McMillan Press, New York 1988..
- **Gwartney, J. D. -Wagner, R. E.**; “*Public Choice and the Conduct of Representative Government*”, in: *Public Choice and Constitutional Economics*, Eds. F. Briet-F.Elzinga, London Jai Press 1988,
- **Güriz, A.**; “*Kapitalizm ve Hukuk*”, Anayasa Yargısı, Ankara 1993.
- **Hartle, D. G.**; *Public Policy Decision Making and Regulation*, The Institution for Research on Public Policy, Kanada 1979.
- **Hayek, F. A.**; “*Liberal Bir Devletin Anayasası*”, çev. Mustafa Erdoğan, İçinde: *Sosyal-Siyasal Teori*, der. A.Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993.
- **Hayek, F. A.**; “*Individualism and Economic Order*” in: *Free Market Economics, A Critical Appraisal*, Ed. A. Schotter, St. Martin’s Press, New York 1985.
- **Hayek, F. A.**; *Law, Legislation and Liberty*, Vol. 1: *Rules and Order*, Chicago, The University of Chicago Press 1973.
- **Hayek, F. A.**; *New Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge-Kegan Paul, London 1978.
- **Hayek, F. A.**; “*The Political Order of a Free People*”, in: *Law, Legislation and Liberty*, The University of Chicago Press, Chicago 1979.
- **Held, D.**; *Models of Democracy*, Standford University Press, Standford California 1987.
- **Horwitz, Robert B.**; “*Understanding Deregulation*”, in: *Theory and Society*, 15/1-2 December 1990, s. 139-170.

- Höffe, Otfried; “Adalet Bir Değiş Tokuş mudur?” çev. Ahmet Aslan, içinde: Sosyal&Siyasal Teori, Der. Atilla Yayla, Ankara 1993, s. 285-298.
- İnsel, A.; Türkiye Toplumunun Bunalımı, Birikim Yay., Gen. 2. bası, İst. 1995.
- İnsel, A.; İktisat İdeolojisinin Eleştirisi, Birikim Yay., İstanbul 2000.
- İnsel, A.; “Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma”, Birikim, Sayı: 21, Ocak 1991.
- Kaboğlu, İ. Ö.; “Kelsen Modeli Sınırlarında Demokratikleşme Sürecinde Anayasa Yargıçları”, Anayasa Yargısı, Ankara 1993, s. 381-404.
- Keane, J.; Demokrasi ve Sivil Toplum, Çev. Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yay., İstanbul 1994.
- Kılıçbay, A; Politika ve Ekonomi, TİB Kültür Yay. Ankara 1994.
- Kolakowsky, L.; “The Myth of Human Self-Identity: Unity of Civil and Politic Society in Socialist Thought”, in: The Socialist Idea. A Reappraisal, Der. L. Kolakowsky and Stuart Hampshire, Londra 1977.
- Lasswell, H. D.; Politics-Who Get What, When-How, New York 1936.
- Lipset, S. M. “Political Sociology”, in: Sociology Today-Problems and Prospects, Eds. Robert K. Morton -Leonard Brom-Leonard S. Cottrell, Harpers Torchbooks, New York 1965, s. 81-144.
- Lipson, L.; Politika Biliminin Temel Sorunları, çev. Tunçer Karamustafaoğlu, 2. bası, Ankara 1978.
- Nozick, R.; Anarchy, State and Utopia, Basic Books, New York 1974.
- Özbudun, E.; “Anayasa Hukuku Açısından Ekonomik Anayasa”, içinde: Ekonomik Anayasa Sempozyumu (28-29 Mayıs 1992-Ankara), s. 1-9.

- **Özcan, M. T.;** Modern Toplum ve Hukuk Devleti, XII Levha Yay., İstanbul 2008.
- **Paine, T.;** İnsan Hakları, Çev. Hüseyin Sarıca, Belge Yay., Ankara 1985.
- **Popper, K.;** Açık Toplum ve Düşmanları, cilt II, Çev. Harun Rızatepe, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.
- **San, C.;** "Toplumda Demokratikleşme Alanları", Anayasa Yargısı Ankara 1993, s. 411-428.
- **Sartori, G.;** Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, çev. Tunçer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan, Ankara 1993.
- **Savaş, V.;** Piyasa Ekonomisi ve Devlet, Beta yay., 2. bası, İstanbul 1987.
- **Savaş, V.;** "İktisat Politikası Anayasası", Anayasa Yargısı, Ankara 1989, s. 77-111.
- **Savaş, V.;** Politik İktisat, Beta Yayınevi, İstanbul 1986.
- **Savaş, V.;** Anayasal İktisat, 2. bası, İzmir 1993.
- **Savaş, V.;** "Politik Yozlaşma Ortamında Refah Devletinden Minimal Devlete", Türkiye Günlüğü, Eylül-Ekim 1994, S. 30, s. 10-20.
- **Savaş, V.;** "Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adalet Üzerine Bazı Düşünceler", İçinde: Adalet Kavramı Der. Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1994, s. 85-92.
- **Savaş, V.;** "Mali Anayasanın Temel Konuları", Anayasa Yargısı, Ankara 1991, s. 333-370.
- **Savaş, V.;** "Yeni Anayasa İçin Ekonomik Anayasa Önerileri", Anayasa Yargısı, Ankara 1994, s. 177-189.
- **Savaş, V.;** "Demokrasinin Yeniden yapılanması: Anayasal İktisat", Demokrasi Gündemi, Sayı: 18, 1994/2, s. 40-42.
- **Saybaşı, K.;** Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985.
- **Saybaşı, K. (der.);** Liberalizm, Refah Devleti ve Eleştiriler, İstanbul 1993.

- **Schneider, F.;** *“Politik Anayasa, Ekonomik Anayasa ve Anayasal Bütünlük (tebliğ)”*, çev. Fatih Saygılı, içinde: Ekonomik Anayasa Sempozyumu, Ankara 1992, s. 10-31.
- **Scitovsky, T.;** *“Kapitalizmin Yaşama Şansı Var mıdır?”* Çev. Dündar Sağlam-Kemal Çakman, içinde: Dünya Ekonomisinde Bunalım (seçme yazılar), İstanbul 1983.
- **Smith, A.;** *The Wealth of Nations*, Liberty Classics, Indianapolis 1981.
- **Şaylan, G.;** *Çağdaş Siyasal Sistemler*, TODAİ Yay., Ankara 1981.
- **Şenel, A.;** *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Teori Yay., Ankara 1986.
- **Tan, T.;** *Ekonomik Kamu Hukuku*, TODAİ Yay., No. 210, Ankara 1984.
- **Tan, T.;** *“Anayasal Ekonomik Düzen”*, Anayasa Yargısı, Ankara 1990, s. 161-178.
- **Tan, T.;** *“Ekonomik Hukuk ve Ekonomik Kamu Hukuku”*, AİD, C. 5, sayı. 1, Mart 1972, s. 15-42.
- **Tanör, B.;** *İki Anayasa*, Beta Yay., 3. bası, İstanbul 1994.
- **Toffler, A.;** *Yeni Güçler Yeni Şoklar*, çev. Belkıs Çorakçı, Altın Kitaplar Yay., İst.1992..
- **Tufte, E. R.;** *“Political Control of the Economy*, Princeton University Press, Princeton 1978.
- **Ünsal, A.;** *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, A.Ü.S.B.F. Yay., No. 443, Ankara 1980.
- **Wheare, K. C.;** *Modern Anayasalar*, çev. Mehmet Turhan, Değişim yay., 2. bası, Ankara 1985.
- **Yay, T.;** *Hayek’te İktisadi Düşünce*, Bursa 1993.
- **Yayla, A.;** *Liberalizm*, Ankara 1992.
- **Yayla, A.;** *Özgürlük Yolu Hayek’in Sosyal Teorisi*, Ankara 1993.
- **Yayla, A. (der.);** *Sosyal & Siyasal Teori*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993.